

XVII. FEJEZET.

AZ 1848/49-İK ÉVI HÁBORÚK.

Források: Ezen és a következő időszak háborúi már az újkori történelemhez tartoznak, minden hadjáratnak, de kiváltképen a magyar függetlenségi harcnak bőséges irodalma lévén, itt csak a legfontosabb munkák említetnek föl. *Olasz háború*: Magyar forrásmű, mely csupán a háborúval foglalkozik, nincs; osztrák részről főmunka: Hillebrandt, Feldzug in Oberitalien 1848/49; Rüstow, Der italienische Krieg 1848/49; Öest. Mil. Zeitschrift 1864—66; továbbá a cs. és kir. hadi levéltár anyaga. *Magyar függetlenségi harc*: Horváth Mihály, Magyarország függetlenségi harczának története; Gelich R., Magyarország függ. harcza 1848/49; B. J., ugyanaz; Gracza Gy., ugyanaz; Id. Görgey István, 1848 és 1849-ből; Görgey Arthur, Mein Leben und Wirken in Ungarn; Asboth, Emlékiratok; Czetz, Bem erdélyi hadjárata; Danser, Dembinsky Magyarországon; Klapka, Der Nationalkrieg 1848/49; U. az; Memoiren és Erinnerungen; Rüstow, Geschichte des ung. Insurrections-Krieges; Ramming, Der Feldzug in Ungarn u. Siebenbürgen 1849; N., Der Winterfeldzug 1848/49 stb.

Az 1815-ik év szeptember 26-án Ausztria, Oroszország és Poroszország uralkodói közt kötött *«szent szövetség»*, melynek a világ békéjét kellett volna fenntartani, célját el nem érte, mert ezen és a később a szövetséghez csatlakozott államok kormányai, külső ellenség hiányában saját népeiket tekintették annak s a legmerevebb absolut kormányzati rendszert alkalmazván, a népeket minden szabadságtól megfosztották, sorsukat saját kényük-kedvük szerint intézték.

Az ennek következtében kitört kisebb forradalmakat a szent szövetség ugyan kezdetben elnyomta, de midőn a mozgalmak egész országokra kiterjedtek, ezek nagy és véres háborukat idéztek elő.

Magyarországot a függetlenségi és szabadságharcok közül csupán az 1848/49-ik évi osztrák-olasz háború érdekli, a mennyiben ennek hadjárataiban ott küzdött a császári sereg soraiban a magyar csapatok egy része is, és az ugyanazon időben lefolyt magyar függetlenségi harc, melyben Magyarország maga küzdött állami függetlenségének és alkotmányos szabadságának visszaszerzéséért.

Az 1848/49-ik évi olasz háború.

Napoleon bukásával az egységes Olaszország ismét apró részekre fozlott szét. A visszatért régi birtokosok közt leghatalmasabb volt Ausztria, mely azonkívül az olasz nép előtt — már csak azért is, mert a forradalmi mozgalmakat a szent szövetség megbízásából ő fojtotta el — leggyűlöltebb vala. Midőn tehát Szardínia, mely magát a leendő Olaszország képviselőjének tekintette, zászlóira az osztrák uralom elleni harcot írta, ezzel egész Olaszország rokonszenvét és támogatását megnyerte.

1848 február 28-án tört ki a francia forradalom, márczius 15-én a bécsi fölkelés, s ezeket nyomban követte márczius 18-án a milánói forradalom.

Az olaszországi osztrák sereg zöme, a Wratislav hadtest, Radeckzy tábornagy alatt Milánóban volt, midőn a forradalom márczius 18-án kitört. Radeckzy 19-én éjjel a milánói fellegrárba vonúlt, 22-én pedig elhagyta a várost s Veronára való visszavonulása közben értesült arról, hogy az «*olasz egység*» érdekében egész Itália fölkelt s az osztrák sereg olasz ezredei is a fölkelőkhez csatlakoztak.

1848. **Az 1848-ik évi hadjárat.** Az olaszországi császári sereg főparancsnoka, gróf Radeckzy József Wenczel tábornagy, midőn a *Wratislaw* hadtest csapataival Veronába érkezett, ott még *d'Aspre* hadtestét találta; a két hadtest azonban együtt alig volt több 35,000 főnél, míg Károly Albert szardíniai király 50,000 fővel közeledett. Radeckzy ezen okokból s mivel Velence is a fölkelők kezeibe jutott, magát a védelemre harározta olykép, hogy Veronában a közeledő erősítéseket bevárja s azután ha alkalom nyílik — támadásba megy át. A szárd fővezérlet mindenekelőtt

Lombárdia fővárosát, Milánót szándékozott hatalmába ejteni, azután a rivolii és custozzai hegyvidéket elfoglalván, az osztrák sereget Veronába bezárni.

Radeczky április 1-én érkezett Veronába, míg a szárd hadsereg, márczius 25-én a Ticinon átkelve, április 9-én már a Minció-hoz ért. Az olasz fölkelők azonban nem csatlakoztak egyetemesen a szárd sereghez, minek folytán a hadműveletek megállapodtak; de mivel végre is valamit tenni kellett, a szárd-olasz sereg körülzárta *Peschierát* s az Etsch-völgy védelmére *Pastrengonál* álló dandárt visszanyomta Tiroloba. Károly Albert most Verona ellen fordult.

Radeczky erre várt csak s az olaszokat erőlyesen megtámadta. A rosszúl vezetett piemonti csapatok, bár számra sokkal erősebbek voltak, mert Radeczky 21.000 főnyi osztrák seregével 35.000 főnyi olasz hadak állottak szemben, a *Santa-Lucia* melletti vesztett csata után, (május 6-án) rendetlen futásban vonultak a Mincio mögé. Az osztrák sereg helyzete még inkább javult, midőn *Nugent* 20,000 főnyi hadteste az Isonzo mellől, *Durando* és *Ferrari* római csapatain szerencsésen áttörve, Verona felé közeledett, hova május 24-én bevonult.

Radeczky most már 45,000 főnyi sereggel rendelkezett, melyet egy az Etsch jobb partján végrehajtott *merész oldalmenettel Mantuába* a piemontiak jobb oldalába vezetett. *Langier* toszkánai hadosztálya fogta fel az első lökemet, de a *Curtatone* mellett május 29-én vívott ütközetben teljesen szétveretett.

Május 30-án a támadás Goito felé volt folytatandó, a piemontiaknak azonban sikerült *Goitonál* ellenállni. Mivel pedig Radeczky egyidejűleg *Peschiera* elestéről és a bécsi forradalomról értesült, seregét az Etsch mögé vezette s *Vicenza*, *Padua*, és *Treviso* elfoglalásával érte be.

Midőn azonban a felső Etschnél (*Rivolínál*) álló dandár (*Zobel*) 8000 főre szaporodott, *Legnagonál* pedig *Culoz* alatt egy új hadtest szervezkedett, Radeczky újra Károly Albert ellen fordult. Szándéka ezuttal az volt, hogy a szárd hadsereget, mely egy hadtesttel *Custozza* körül, két hadtesttel pedig *Mantua* körül, egészben tehát majd 50 kilométernyi kiterjedésben állott, *Custozza* irányában áttöri.

1848. A végrehajtott támadás a három napig, július 23., 24., és 25-én tartó custozzai első csatát eredményezte. E csatában Radeckzy az olaszokat baloldalukban megtámadni és észak felé szorítani szándékozott; ámde a szárdok az első napon a Mincio mögé kitértek, a második napon pedig erejüket Villafrancánál összpontosítva a főerővel az osztrák sereg hátába kerültek. Ekkor Radeckzy, a csata harmadik napján, arcot fordított s míg az első hadtest a szárdok jobb szárnyát Valeggio és a Monte Vento közt lekötötte, a II. hadtesttel és a Haynau által Veronából a harctérre küldött Perrin dandárral Custozza irányában előnyomulván, az olaszok jobb szárnyát döntőleg megverte. Erre az egész szárd sereg a Mincio mögé menekült. A custozzai csata alig 1500 főnyi veszteség mellett a hadjáratot Ausztria javára döntötte el.

A custozzai döntő csata után még kétszer került ütközetre a dolog, *Pozzolengonál* (jul. 27.) és *Milano* előtt (aug. 4.), míg végre Károly Albert Radeckzyval fegyverszünetet kötve, Lombardiát az osztrákoknak engedte át.

1849. **Az 1849-ik évi hadjárat.** Az 1848-iki események a szárdiniai hadseregbe vetett bizalmat ugyan erősen megingatták, de azért az olaszok a siker reményét el nem veszítették. Midőn tehát a magyar függetlenségi harcz egyre nagyobb terjedelmet öltött, s az osztrák támadás Magyarországon fennakadt, a szárd kormány is elérkezettnek vélte az időt arra, hogy a támadást megújítsa.

Radeckzy parancsnoksága alatt a hadjárat kezdetén ugyan majd 130,000 fő állott, de ez erőből közel 37,000 más irányban lekötve lévén, a hadműveletekre mintegy 73,000 fő és pedig 73 gyalogzászlóalj, 45 lovas század és 226 löveg állott rendelkezésre. A hadsereg öt hadtestbe volt osztva: 1-ső *Wratilaw* (Wohl-gemuth és Haller); 2-ik *d'Aspre* (Albrecht főherczeg és Schaff-gotsche); 3-ik *Appel* (Taxis és Lichnowsky); 4-ik *Thurn* (Culoz és Rath); tartalék-hadtest: *Wocher*.

Károly Albert, Szárdínia királya, nagy buzgalommal igyekezett a hadsereget nemcsak létszámában növelni, de annak szervezetét is megszilárdítani. A hadjárat kezdetén a hadsereg ereje a 100,000 főt meghaladta; mivel azonban a 6. hadosztály egészen,

az 5. hadosztály pedig nagy részével a Pó jobb partján állott, a hadműveletekben tényleg csak mintegy 76,000 fő vett részt, mely körülbelől 90 gyalog zászlóaljat, 36 lovas századot és 126 löveget számlált. A hadsereg hat hadosztályba és egy önálló dandárba volt tagozva: 1. hadosztály *Durando* altábornagy; 2-ik *Bes*; 3-ik *Per-rono*; 4-ik *Genuai* herczeg; 5-ik *Ramorino*; az önálló dandár parancsnoka *Solaroli* tábornok volt; a tartalék-hadosztály a *Savoyai* herczeg alatt állott.

A fővezérlet névleg **Károly Albert** király kezében volt, de a király a múlt évi hadjárat szerencsétlen eredménye által önbizalmát elvesztvén, a legfőbb parancsnokságot **Chrzanowsky Albert**, az 1831-iki hadjáratban kitűnt lengyel tábornokra bizta, ki azonban a belé vetett bizalomnak nem felelt meg.

Bevezető hadműveletek. Az 1848-ik évi augusztus hó 5-én megkötött fegyverszünetet a szárdiniai király 1849 márczius 20-ára fölmondta; e fölmondás Radeckzy Milanóban lévő főhadiszállásán márczius hó 14-én érkezett meg.

A felek *kölcsönös helyzete* ez időpontban a következő volt: Az *osztrák* hadseregből három hadtest Milánónál, két hadtest Lodi tájékán volt összpontosítva. Az *olaszok* részéről a tartalék hadosztály Novara-nál, Solaroli dandára Oleggio-nál, az 1—4. számú hadosztályok Galliate és Vigevano közt a Ticino mentén, az 5. hadosztály (Ramorino) végre — Belvedere ezredes hat zászlóaljból álló dandárával együtt — a stradellói szorostól nyugotra, a Pó jobb partján állott.

Chrzanowsky hadműveleti terve azon föltevésen alapúlt, hogy az osztrák sereg Milánóból a legrövidebb vonalon, tehát Novara irányában fog előnyomulni; a fővezérlet törekvése tehát oda irányúlt, hogy a hadsereg zömét Novaránál egyesítse s azután Milánó ellen támadólag előre hatoljon. A Ramorino tábornok alatt álló részek ez esetben az osztrák sereg baloldalába és hátába működnek; ugyanez eljárás követendő akkor is, ha az osztrák sereg a Mincio felé visszavonúl. Az esetre ellenben, ha Radeckzy Pavia felé vonúlna előre, Ramorino hadosztálya az osztrák seregnek a Ticinón való átkelését Pavia előtt mindaddig föltartóztatja, míg a fősereg a Ticino jobb partján az osztrákok jobb oldalába és hátába kerül. Ramorino tábornoknak tehát megparancsoltatott,

1849. hogy egész erejével a Pó balpartjára átkelve La Cava-nál, Paviával szemben foglaljon állást.

Radeczky tábornagy valóban a Pavia irányában való előnyomulást választotta s Wohlgemuth tábornok parancsnoksága alatt csekély erőt hagyva Milánónál, a többit Lodi és S.-Angiolo irányában azonnal útnak indította, mi a szárdiniai főhadiszálláson azon hiedelmet keltette, hogy az osztrák sereg csakugyan visszavonúl. E helyett pedig az osztrák sereg márczius 19-én Pavia körül összpontosítva állott és a fegyverszünet leteltének órájában, a már előkészített három hidon, megkezdte a Ticinon való átkelést.

Az átkelő csapatok alig találtak ellenállásra, mert Ramorino azon indokolatlan föltevésben, hogy az osztrákok a Pó jobb partján fognak előnyomulni, *a vett parancsot nem teljesítette*, egész erejével eredeti fölállításában a Pó jobb partján maradt s La Cava-hoz csak egy-két zászlóaljot rendelt. Ennek folytán az osztrák hadsereg még márczius 20-án a Ticino jobb partján állott s így egyrészt az olasz fölállítást *áttörte*, másrészt az ellenséges sereg zömének *jobb oldalában* állott.

A Mortára melletti ütközet. Márczius hó 21-én az olasz hadsereg első oszlopa — a 4. hadosztály — élén a királylyal délután egy órakeror átlépte Lombardia határát és Magentaig nyomult előre; az osztrák Wohlgemuth hadosztályhoz tartozó előőrsök lövés nélkül vonultak vissza. A szárdiniai sereg fővezérlete azonban csakhamar meggyőződött, hogy tévedésben van s a csapatok, visszátérve, ismét korábbi állásaikba vonultak.

Az osztrák hadsereg ezalatt arcot észak felé váltván, megindult; a 2. hadtest (d'Aspre) élén *Albrecht főherceg* hadosztályával Mortára felé, az 1. hadtest Vigevano felé tartott; a többiek lépcsőviszonyban következtek; az 1. hadtest Vigevanonál a szárdiniai 2. és 3. hadosztályra találva, heves küzdelembe keveredett, mely azonban a Bereguardonál átkelt Wohlgemuth hadosztály közbelépése folytán megállapodott.

Mortára.

Komolyabbá vált a harc Mortaránál, hol a 2. hadtest élén menetelő Albrecht főherceg hadosztálya a szárdiniai 1. hadosztályt, mely, azonkívül a Savoyai herceg hadosztálya által támogatott, a helységtől délre fekvő halmokon kedvező fölállításban találta. A hadosztály négy oszlopban támadta meg ez állásokat és

egy órai harc után Mortára felé visszavetette. Az osztrák csapatok követték a megfutamodókat, sőt Benedek oszlopa a városba is benyomult s úgy a milánói, mint a vercelli-i kaput birtokába ejtette. De mivel időközben az éj beállott s a csapatok — úgy az osztrákok mint az olaszok — a számos vízvonallal miatt össze-vissza voltak kénytelenek menetelni, megtörtént, hogy Benedek egyszerre csak két századdal állott a vercelli utczában, míg a háta mögött négy zászlóalj erejű ellenséges csapat jelent meg, Lamarmora tábornok által vezetve, melyeket a Savoyai herceg küldött az 1. hadosztály támogatására. De Benedek nem vesztette el lélekjelenlétét és a tiszerte erősebb ellenséges oszlopot megadásra hívta fel; szerencsére e pillanatban az ellenséges oszlop hátában is egy osztrák zászlóalj jelent meg s az ellenség fegyvereit csakugyan lerakta. Lamarmora maga elmenekült.

Este 9 óra volt, midőn a harc véget ért; az 1. hadosztály Novára, a tartalék-hadosztály (Savoya) Robbio felé menekült el. A piemontiak 2000 halottat és hat ágyút, számos lőszerkocsival hagytak a harctéren; az osztrák veszteség mintegy 350 ember volt.

A Novára melletti csata. A mortárai elvesztett ütközet híre márczius 21-ike éjjelen ért az olasz fővezérlethez; Chrzanowsky meggyőződött most, hogy az egész osztrák hadsereg a Ticino jobb partján van; a döntést előidézendő, elrendelte tehát az egész szárdinai hadseregnek Novára mellett való összpontosítását.

Az osztrák fővezérlet az éjjeli harc következtében elveszítette a közvetlen érintkezést és a főhadiszálláson azon nézet uralkodott, hogy a szárdinai sereg nem Novarára, hanem a Sesia mögé Vercellire vonult vissza. A következő napon tehát csak a 2. hadtest (d'Aspre) irányított Novarára, a 4. (Thurn) ellenben Vercelli felé; a többi részek úgy indultak meg, hogy akár az egyik, akár a másik irányt követhették.

Másnap — azaz márczius 23-án — a szárdinai hadsereg **Novaránál**, a La Bicocca körüli magaslatokon harcra készen állott, midőn Albrecht főherceg hadosztálya, mely ezúttal is a 2. hadtest élén menetelt, a magaslatok elé ért. A 2. hadtest parancsnoka, azon nézetben, hogy itt csak alárendelt erővel van dolga, délelőtt 11 órakor támadást rendelt; 2 órai heves küzdelem után látta csak be a hadtestparancsnok, hogy az egész olasz sereggel áll szem-

1849. ben. Ekkor sürgősen küldött úgy az öt követő 3., mint a VerCELLI felé irányított 4. hadtesthez, támogatást szorgalmazván. Nagy szerencse, hogy az olasz fővezérletnél a támadó szellem hiányzott s a támadásban még az önkéntesen előtörő 4. hadosztály is megakadályozta, mely már az osztrákok jobb oldalában állott (Olengonál).

Délután 4 órakor jelent meg az osztrák 3. hadtest, mely d'Aspre hadtestének szárnyait támogatta s ép jókor érkezett, hogy a szárdinai 4. hadosztály (Génua) egy Olengo ellen intézett újabb támadását visszautasítsa. Délután öt órakor a szárdinai közép is előretört, de ekkor már túlnyomó erővel állott szemben; azonkívül a 4. hadtest is közeledett Vercelli felől.

Radeczky ekkor — este 6 órakor — általános támadást rendelt, mire az olaszok rendetlen futásban menekültek s az egész hadsereg teljességgel fölbomlott; a szárdinai sereg valószínűleg teljesen megsemmisítettetett volna, ha Károly Albert leköszönése és Radeczky föltételeinek azonnali elfogadása által a veszedelem el nem hártattatik.

Az osztrák seregek a fényes győzelem 3000 emberébe került; az olaszok 5000 főt s 15 löveget vesztek.

Radeczky győzelmei által az olaszok egyesülésre való törekvése egy időre megakadályoztatott, s Lombardia, valamint Velence, továbbra is az osztrák uralom alatt maradtak.

A magyar függetlenségi harc 1848—1849-ben.

1848. Magyarországnak függetlenségre és önkormányzatra való törekvései és az ország ügyeinek alkotmányos úton való rendezése iránt táplált kívánságai az 1847-ik és 1848-ik évi országgyűlésen nyíltan és törvényes alakban kifejezésre jutván, *V. Ferdinánd* király a nemzet kívánalmait teljesítette.

A magyarok *1848 márczius havában* Bécsbe indított küldöttsége a tervezett reformokra a király beleegyezését hozta Pozsonyba; a magyar felelős miniszterium gróf *Baththyány Lajos* elnöke alatt megalakult s miután az, *István főherceg* nádor közbenjárására, a király által megerősített, a kormányzatot átvette; az országgyűlés Pestre költözött.

Az osztrák birodalom egységét föntartani óhajtó osztrák abszolút kormány azonban arra törekedett, hogy a király által Magyarországnak adott önállóságot megsemmisítse. E törekvésekből előbb a horvát, szerb és oláh nemzetiségeknek Magyarország és a magyar kormány elleni föllázítása származott, melyből később a magyar kormánynak a nemzetiségek elleni nyílt háborúja fejlődött ki. 1848.

Az osztrák csapatok kezdetben a magyarokkal együtt küzdöttek a lázadó nemzetiségek ellen; de később Magyarország s Ausztria között szakadás állott be s egy nagy háború keletkezett, mely a monarchia népeit hosszantartó, véres küzdelembe sodorta.

Hadi események az osztrák támadás bekövetkeztéig. A nemzetiségek közül a szerbek voltak az elsők, kik Magyarország ellen fegyvert ragadtak. A magyar kormány megkísérelte ugyan a békés kiegyenlítést, de mivel a szerbek erre azal feleltek, hogy az ország déli vidékeit dúlni kezdték, nem maradt egyéb hátra, mint a lázadást fegyveres erővel elnyomni.

Hrabovszki altábornagy, Pétervárad parancsnoka, mintegy 6000 fővel rendelkezett s ez erővel 1848 június 12-én tüntető támadást intézett a szerbeknek **Járek** mellett a római sánczoknál **Járek** és **Karlóczánál** levő táborai ellen, mely azonban, kellő komolyság hiányában, eredménytelen maradt. A szerbek ezután még nagyobb buzgalommal szervezkedtek, s a szerb mozgalom vezetői, *Stratimirovics*, *Knicsanin*, *Mayerhofer* stb. július elején már közel 30,000 főből álló sereget, mely 100 ágyúval rendelkezett, gyűjtöttek egybe. **Karlócza.**

A magyar kormány *Bechtold* altábornagy alatt mintegy 15,000 főt, 36 löveggel, állított most a szerbek ellen, de a vezénylő tábornokok csak kelleetlenül fogtak mindenhez, s így július 10-étől augusztus közepéig csak jelentőség nélküli apróbb csatározások folytak. Így megtámadták a szerbek július 10-én **Versecz** várost, **Versecz.** de *Blomberg* dsidas ezredes által szétverettek, a *Bechtold* által **Szt.-Tamás** ellen intézett támadás ellenben kudarcot vallott. **Szt.-Tamás.** A szerbek elfoglalták július 19-én **Bács-Földvárt**, de **Ó-Verbász** elleni támadásukat *Castiglione* ezredes visszaverte. **B.-Földvár.** **Ó-Verbász.**

Ekkor a magyar kormány határozott támadást rendelt, an-

1848. nál is inkább, mert a magyar haderő az újonnan föllállított honvéd zászlóaljakkal együtt most már majd 30,000 főre emelkedett.

Turia.
Szt.-Tamás.

Fehér-
templom.

Bechtold azonban a helyett, hogy erejét egyesítve egy ponton döntő eredményre törekedett volna, egyidejű támadást intézett augusztus 19-én Turia és Szt.-Tamás ellen; ez utóbbi helyen egy oszlop be is nyomult a szerbek táborába, de a fővezér által nem támogattatván, ismét kivettetett. Knicsaninnak Fehértemplom ellen ugyan e napon intézett és 28-án megismételt támadása ellenben szintén kudarczot vallott. Bechtold ezután ismét tétlenségbe merült, s nemsokára le is köszönt.

Perlasz.

Nagyobb sikert aratott szeptember 2-án a Becskerek közelében álló s Kiss Ernő ezredes által vezényelt különítmény: 15 zászlóalj, 6 lov. század, 16 löveg, mely a szerbek Perlasz melletti Drakulics által védelmezett táborát rohammal bevette, s azt a szerbek későbbi támadásai ellen is sikerrel megvédelmezte.

Szt.-Tamás.

Ellenben Mészáros Lázár hadügyminiszternek szeptember 21-én Szt. Tamás ellen intézett újabb támadása kudarczot vallott.

Horvátországban a bánná kinevezett Jellacsics József tábornok helyezkedett nyíltan ellentétbe a magyar kormányval, s oly mérvű izgatást kezdett, hogy a király őt június 10-én a nádor által méltóságától megfosztotta. De a császári kormány őt báni méltóságába szeptember 4-én újból visszahelyezte, de sőt Jellacsics az abszolút kormány részéről arra is fölhatalmazást nyert, hogy a magyarok ellen fegyvert fogjon. Jellacsics nem is késett és már szeptember 11-én egy 40,000 főnyi horvát sereg élén átlépte Magyarország határát.

A magyar országgyűlés, július 11-iki emlékezetes ülésén, Kossuth Lajos nagyszabású beszéde után lelkesülten szavazott ugyan meg 200,000 újonczot, s a hadi költségekre 42 millió forintot, de szeptemberben még e haderő 1-ső részlete, a tervezett 40,000 fő sem volt szervezve, s így Jellacsics seregével szemben egyelőre csak mintegy 6000 fő állott, előbb Ottinger, később gróf Teleky Ádám tábornok parancsnoksága alatt, ki ellenállást nem gyakorolhatván, a bán serege elől Székesfehérvárra vonult vissza.

Jellacsics támadása Magyarország ellen. Jellacsics a Balaton mindkét partján előnyomúlva főoszlopával szeptember

20-án Veszprémig, baloldali mellékoszlopával, melyet *Hartlieb* altábornagy vezényelt, Enyingig jutott; a jobb szárny oszlop *Roth* tábornok alatt, összeköttetését elveszítve, elmaradt. Országgyűlési végzés szerint az összes hadak főparancsnokságát *István főherceg nádornak* kellett volna átvenni, ki el is indult a Jellacsicsal szemben álló hadtesthez, de előbb a bánnal szeptember 21-én személyesen kívánt értekezni; de ez végbe sem ment, s a nádor Bécsbe távozott, szeptember 25-én pedig a nádori méltóságról leköszönt. A hadtest parancsnokságát a lemondott Teleky helyett **Moga** altábornagy vette át. A bán két oszlopa most egyesülvén, szeptember 25-én Székesfehérvárra vonult, hol körülbelül 28,000 emberrel érkezett meg; a magyar hadtest egész Pákozdig és Sukoróig hátrált, itt azonban, részint mivel időközben Ivánka Imre nemzetőr dandárával s más csapatokkal 16,000 főre fölszaporodott, részint pedig mivel Moga altábornagy a kormány mellett megalakult *honvédelmi bizottmány* küldöttei által a visszavonulás megszüntetésére s támadásra ösztönöztetett, a csata elfogadására határozta el magát.

A *pákozdi (sukorói, velencei) csata*. A magyar hadtest a Pákozdi és Sukoró közti magaslatokon szeptember 28-án a következő állást foglalta el: Jobb szárnya *Milpökh* ezredes alatt a csalai szőlőkben, a pátkai mocsárra támaszkodva; a közép *Holtsche* tábornok alatt, a pesti úton Sukorónál, a bal szárny *Réprési* ezredes alatt tovább keletre, bal szárnyával a Velencei tóra támaszkodva. A Velence helység előtt álló tartalékot gróf *Teleky Ádám* tábornok vezényelte.

A horvát sereg, mely a megelőző éjjel Székesfehérvár és Pákozdi között táborozott, a támadást reggel 6 órakor indította meg s Jellacsics szándéka az volt, hogy a magyar hadtestet a jobb szárny és középhad visszanyomásával a velencei tóra szorítsa. A magyar jobb szárny ellen intézett főtámadást *Hartlieb* altábornagy vezette; e hadosztály könnyű győzelemre számított s meg volt lepetve, mikor a 60-ik gyalog ezred itt első vonalban álló zászlóaljai részéről a leghevesebb ellenállásra talált. A támadás tehát fennakadt s *Hartlieb* csakhamar védekezésre szorult, mert *Milpökh* ezredes most maga ment támadásba át. Miután a támadás a középben, hol Jellacsics személyesen vezényelt s a horvát jobb

1848.

Pákozdi.
Sukoró, Velence

1848. szárnyon, a Kempen hadosztálynál, szintén sikertelen volt, a harcztájtában az egész vonalon megállapodott.

Ez lett volna az alkalmas pillanat a magyar tartalék fölhasználására a jobb szárnyon; de bár ez meg nem történt, Jellacsics a harcztot d. u. 2 órakor mégis beszüntette s Székesfehérvár felé visszavonult. A győzelmes magyar hadtest csekély számánál fogva üldözésre nem gondolhatott, s az éjen át elfoglalt állásaiban táborozott.

A következő napon Jellacsics három napi fegyverszünetet ajánlott, melyet Moga, ki erősítéseket várt, el is fogadott, s azután a Martonvásár melletti kedvező állásba vonult, a bán újabb támadását bevárando.

A fegyverszünet tartama alatt mindkét félnek állásaiban kellett volna maradni. De Jellacsics, ki még szeptember 30-án arról értesült, hogy közte és Roth tábornok hadosztálya közt magyar csapatok állanak, s így ez oszlop csatlakozására nem igen számíthat, a Pest ellen való hadműveletet föladva *visszavonulásra* határozta el magát, melyet *Ausztriába* szándékozott végrehajtani. Ez Jellacsics által a fegyverszüneti szerződés ellenére még október 1-én megkezdett, s október 3-án, midőn Moga Mártonvásárnál új ellenállásra készült, a horvát sereg már Győrben volt, október 6-án pedig, miután Komárom várába Majthényi alezredes be nem bocsátotta, Magyar-Óvárnál osztrák területre lépett.

Még nagyobb baj érte *Roth* hadosztályát. Ez Pécsről Ozorán át Székesfehérvárra igyekezett, hogy Jellacsics seregével egyesüljön. Moga az egyesülés megakadályozásával előbb a Hunyady csapattal Csepel szigetén időző *Görgey Arthúr* őrnagyot, majd október 3-án *Perczel Mór* volt képviselőt s ezredest bizta meg. Bárha Perczel csak 4000 emberrel rendelkezett, de segített a tolnai és baranyai fölkelők által, kik Roth egy lőszerszállítmányát szeptember 28-án elfogták, további előnyomulásánál pedig visszavonuló vonalát elállták.

Október 5-én elfogta *Görgey* a Roth hadosztály elővédét *Bárádnál*, mire Roth Perczeltől szabad visszavonulást kért, midőn pedig ez megtagadtatott, az éj folyamán s a következő napon *Ozorára* vonult vissza. De a fölkelők fölszedték a Sió hidjait s megszállták az ozorai magaslatokat, minek folytán Roth tovább nem mehetett. Október 7-én arcztban és bal oldalában Perczel,

Báránd.

Ozora.

jobb oldalában Görgey csapataival, hátában a fölkelőkkel körül- 1848.
fogva, Roth tábornok a magyarok előtt fegyvereit harcz nélkül
letette. Roth és Philippovics tábornokok, 57 tiszt és 6000 ember,
12 löveggel, ejtetett ez alkalommal hadi fogságba.

Moga tábornok, bár Jellaacsics visszavonulásáról tudomást
nyert, továbbra is martonvásári állásában maradt, s onnét csak
akkor mozdult ki, midőn erre az ország kormányát átvevő honvé-
delmi bizottmány elnöke: *Kossuth Lajos* által ösztönöztetett.
A magyar hadtest az ország határát képező Lajtha folyóig nyomult
elő, hol ismét megállapodván, kordonszerű fölállítást vett.

A bécsi kormány Jellaacsicsot útban vélvén Pest felé, még
szeptember végén gróf Lamberg altábornagyot, mint teljhatalmú
főparancsnokot küldte Pestre, hogy az országgyűlést fölösszlassa,
egyidejűleg pedig intézkedett Jellaacsics seregének megerősítése
iránt. De *Lamberg* szeptember 28-án a budapesti lánchídon a
népdüh áldozata lett, a második intézkedés pedig az október 6-iki
bécsi forradalmat idézte elő, a mennnyiben a bécsi nép a Magyar-
ország ellen rendelt csapatokat visszatartotta; a rendelkező Latour
hadügyminiszter itt hasonló sorsra jutott, mint Lamberg Pesten.

Ez események folytán Jellaacsics a kevésbbé harczképes hor-
vát fölkelőket, melyek száma 15,000 volt, elbocsátotta. Ámde ezek-
nek csak egy része került hazájába vissza, mert a dúló és rabló
csőcselék a **Kőszeg, Nagy-Kanizsa, Légrád és Letenye** mellett
vivott harcokban nagyobbára fölkonczoltatott s rablott zsákmá-
nyától megfosztatott.

Kőszeg.
N.-Kanizsa.
Légrád.
Letenye.

Jellaacsics ezután serege javával, mintegy 17,000 fővel *Bécs*
ellen menetelt s a birodalmi székvárost, honnét az udvar Olmützbe
menekült, Auersperg altábornaggyal együtt körülzárta. Ugyan-
csak Bécs felé menetelt Windischgrätz tábornagy, prágai főhad-
parancsnok is a csehországi csapatokkal.

A bécsi hadjárat. Bárha a Bécs körüli osztrák csapatok
ezek szerint folyton szaporodtak, a honvédelmi bizottmány mégis
úgy vélte, hogy a Moga alatt álló magyar hadtestnek kísérletet
kellene tennie Bécs fölmentésére. Moga és tisztikara azonban ha-
bozott, mert e czélból osztrák területre kell vala lépni s a harcz
most már nem a zendülő horvát bán serege, hanem osztrák csá-
szári sereg ellen vívatnék.

1848.

Végre a sereg október 17-én átkelt a Lajthán, de csak hogy néhány nap múlva ismét visszatérjen. Midőn azonban október 23-án Kossuth Lajos 12,000 főnyi — igaz nagyobbára újoncz — csapatral a magyar táborba érkezett, Windischgrätz herczeg pedig, ki a magyar királyi seregben törvényes alapon küzdő csapatokat lázadóknak nevezte, a tiszteket agyonlövással fenyegette, a főhadiszállásra küldött követet (Ivánka Imrét) pedig letartóztatta: a támadó előnyomulás Görgey ezredes ellenkező véleménye daczára határozatba ment.

Moga hadserege most 26,000 főből állott, közte 4000 lovas és 88 löveg. Az egész seregben 16,000 fő volt kiképzett, 10,000 a kiképzetlen elem, ez utóbbiak közt 3000 kaszás. A beosztás a következő volt: elővéd *Görgey*, jobb szárny *Bárczay*, közép *Lázár*, bal szárny *Répásy*, a tartalék *Karger* ezredesek alatt.

A sereg október 28-án három oszlopban kelt át a Lajthán s e napon a Fischa patakig hatolt előre. Az összeütközés Schwechatnál volt valószínű.

Windischgrätz Bécs alatt közel 70—80,000 fővel s 200 löveggel rendelkezett s így a főváros ostromának föntartása mellett is számra túlnyomó erőt állíthatott a magyar hadtest ellen, mi meg is történt.

A Schwechati csata. Midőn a magyar hadtest október 30-án Schwechat. a Schwechat vonal ellen előnyomult, az osztrák sereget már fölállításban találta: bal szárnyával Mannswörthnél a Dunára támaszkodva, a jobb szárnynyal, mely nagy lovas tömegekből állott, Zwölfaxingnál; a tartalék Schwechatnál.

A küzdelem a Bárczay dandárnak Mannswörth ellen intézett támadásával indult meg, mely azonban — daczára *Guyon* vakmerő rohamainak — sikerre nem vezetett, mert a harcztot vezető Jellacsics e szárnyát folyton újabb csapatokkal erősítette. A közepen Görgey és Lázár álló harcztot folytattak, az elkésztett Répásy dandár beérkeztét megvárando. Ez idő alatt Jellacsics nagy tűzer tömeget vont össze Schwechat előtt, melynek találó lövedékei a Lázár-dandárt csakhamar fölbomlasztották. A nagyobbára nemzetörökből álló dandár futni kezdett s magával vonta Görgey csapatait is, bár Görgey e futás megakadályozására minden lehető elkövetett.

Ezután a magyar jobb szárny sem volt többé tartható. Dél- 1948.
után 2 órakor az egész magyar hadtest rendetlen futásban volt; szerencsére Jellacsics, daczára nagyszámú lovasságának, nem üldözött, s így a magyar hadtest akadálytalanul jutott a Lajtháig.

A következő napon, október 31-én Bécs kapitulált, Moga pedig leköszönt.

Az ezentúl *felső dunai hadseregnek* nevezett hadtest parancsnokságát **Görgey Arthur** ezredes vette át s vele Pozsonyra vonult, hogy azt újjászervezze s hadműveletekre képessé tegye. Az osztrák hadsereg parancsnoka szintén serege szervezésén fáradozott s egyelőre csak kiáltványokkal működött, melyekkel leginkább a magyar hadseregben szolgáló volt osztrák tisztekre kívánt hatni.

A hadműveletek december közepéig szüneteltek.

A felső dunai hadsereg bal oldalában s azt fődözendő, *Perczel* benyomult a Muraközbe. Jobb oldalában, miután **Simunics** osztrák tábornok Gácsországból jött különítménye Ordódy nemzetőr csapatát október 28-án **Kosztolnánál** szétverte és Pozsonyhoz kö- Kosztolna.
zeledett, **Görgey Guyon** ezredest rendelte ki; **Simunics** azonban ezt be nem várta s már **Guyon** közeledtére Morvaországba vonult. *Beniczky* és *Querlonde* ezután **Budatinnál** december 11-én vissza- Budatin.
verték s az országból kiűzték ama cseh-tót lázadókat, kik *Hurbán* által vezetettek, s megverték *Frischeisen* alezredesnek a Jablunkai szoroson bejött oszlopát is **Blaudecknél** s a határon őt is vissza- Blaudeck.
nyomták. A magyar csapatok megszállották az északi szorosokat.

Harczok a déli hadszínhelyen. Itt a helyzet október havában megváltozott az által, hogy Temesvár és Arad parancsnokai most már nyíltan a szerbek mellé állottak; az osztrák csapatok **Rukavina** altábornagy, a szerbek *Rajacsics*, *Stratimirovics* és *Supplikác*z alatt összesen mintegy 40,000 főnyi sereget alkottak. Az aradi (Berger altábornagy) és temesvári (Rukavina altábornagy) osztrák helyőrségek és a szerbek főállásai ellenében két magyar hadtest állott: **Kiss Ernő** bánati hadteste, a *Vetter* és *Damjanics* hadosztályokkal, *Nagy Sándor* és *Máriásy* dandáraival, összesen 22,000 főt, **Bakonyi** bácskai hadteste a *Lenkey*, *Eszterházy* és *Szabó* hadosztályokkal 15,000 főt számlált.

Az itt lefolyt küzdelmekből kiemelendők: *Damjanics* győ- Török-Becse.
zelme október 13-án **Török-Becsenél**, november 7-én **Strázsánál**, Strázsá.

1848. az Ördöghíd elfoglalása november 30-án Maderspach által, **Alibunár** bevétele december 12-én, a **Jarkováczi** ütközet és **Tomassovác** bevétele december 13-án és 14-én, mely harcokban leginkább **Damjanics** tűnt ki.

Arad. **Máriásy** dandára körülzárolta **Aradot**, sőt december 3-án rajtaütés által majd hatalmába kerítette, midőn a terv csapatainak időelőtti harcziáltásai által elárúztatott. A vár különben csak **Rukavina** támogatásával, ki a helyet élelemmel s lőszerrel többször ellátta, volt tartható. **Temesvár** erős helyőrsége ellen **Nagy Sándor** alig tehetett valamit.

Harcok Erdélyben. Az oláhok lázadása, melyet különösen **Urbán** császári alezredes szitott, október közepén szintén nagy mérvet öltött, annál inkább, mert azt **Puchner** altábornagy erdélyi főhadparancsnok is támogatta.

Baldácsy ezredes csekély erejével mitsem volt képes tenni; bár a *székelyek* önként fölkelve egy 10,000 főt meghaladó sereget szerveztek, mely parancsnokául **Sombori** ezredet választotta, mindez nem gátolhatta a borzasztó vérengzést, melyet a **Janku** és társai által vezetett oláh lázadók október 18-án, 22-én és 23-án **Enyeden**, **Brádon**, **Zalatnán** s más helyeken véghez vittek.

N.-Enyed.
Brád.
Zalatna.
Sárpatak.
Szt.-Ivány.
Szászrégen.

A székely sereg **Urbán** oszlopát s a vele szövetkezett oláhokat három ütközetben október 29-én **Sárpatakon**, 31-én **Szt. Ivánnál** és november 1-én **Szászrégen** környékén megverte ugyan, de november 5-én **Marosvásárhelynél** **Puchner** csapatai ellenében vereséget szenvedett s azután föloszlott. Mivel pedig **Baldácsy** november 13-án **Szamosújvárnál** szintén megveretett, egész Erdély **Puchner** kezeibe került. A magyar sereg maradványait **Csetz** őrnagy a **Csucsá** szorosnál gyűjtötte egybe.

Szamosújvár.

Windischgrätz támadó hadjárata. Az 1848. évi decz. hava közepéig a helyzet egészen tisztába jött s röviden a következő: az osztrák absolut kormány a hatalmat teljesen kezében tartotta s felbátorítva az Olaszországban kivívott sikerek és azon körülmény által, hogy a forradalmi mozgalmak most már egész Európában részint elfojtattak, részint önmaguktól megszűntek, elérkezettnek látta az időt arra, hogy az **V. Ferdinánd** király által a magyaroknak adott alkotmányt nyíltan visszavonva, a birodalom egységét ismét helyre állítsa s Magyarországot kivívott önállóságá-

tól és alkotmányos szabadságától fegyveres erővel megfoszsa. 1848. Magyarország az eddigi eseményekből belátta, hogy a nemzetiségek egyidejű föllázadása nem egyszerű véletlen, hanem az abszolút kormány azon czélból megindított akciója, hogy az önálló kormányzatot Magyarországon lehetlenné tegye; mivel pedig ez a magyarok nem várt ellenállása folytán nem sikerült, Magyarország el lehetett készülve arra, hogy az abszolút kormány a régi viszonyok helyreállítását erőszakkal is megkíséreljék. A nemzet kormányának és képviselőinek tehát választania kellett a törvényes úton szerzett jogokról való lemondás és Magyarország önállóságának és függetlenségének fegyveres erővel való megvédelmezése közt. Magyarország az utóbbit választotta s így *a küzdelem elkerülhetelenné vált.*

A Magyarország elleni hadjáratra alkalmazható osztrák erők egész összege mintegy 150,000 főre tehető, melybe azonban a horvát és szerb fölkelés rendezett csapatai beleértendők.

A seregek összeállítása és december közepén elfoglalt helyzete a következő:

Fővezér: Windischgrätz Alfréd herczeg, tábornagy.

1. *Főszereg*, a fővezér személyes vezetése alatt, Bécs körül összpontosítva; ereje mintegy 52,000 fő, közte 6200 lovas és 112 löveg.

Tagozása:

Első hadtest, *Jellacsics* altábornagy, bán; Kempen hadosztály a Grammont és Neustädter, Hartlieb hadosztály a Karger, Krieger és Ottinger dandárokkal.

Második hadtest, *Wrba* altábornagy; Csorics hadosztálya Wys és Jablonovszky, Ramberg hadosztálya a Colloredo és Lederer dandárokkal.

Tartalék (később harmadik) hadtest, *Serbelloni* altábornagy; Schwarzenberg hadosztály, a Schütte és Liebler, Lichtenstein hadosztály, a Parrot és Bellegarde dandárokkal.

2. *Tartalék hadszereg*, Bécsben; parancsnoka *Welden* tábornagy; ereje 20,000 fő, két hadosztály mindegyik 2 dandárral.

3. *Simunic* altábornagy hadosztálya Gödingnél; ereje 5000 fő.

4. *Frischeisen* ezredes oszlopa a Jablunkau szorosnál; ereje 1000 fő.

1848.

5. *Nugent* tábornagy *steyer* hadteste a Muraközben; ereje 8000 fő.

6. *Schlick* altábornagy *galicziai* hadteste a Dukla szorosnál; ereje 8000 fő.

7. Az *erdélyi* hadtest *Puchner* altábornagy alatt, zömével Kolozsvárnál; ereje 17,000 fő.

8. A *bács-bánáti* hadsereg *Rukavina* altábornagy osztrák, *Stratimirovics* és *Supplikác* szerb parancsnokok alatt.

A magyar erők nagy része még szervezés alatt volt; a régi osztrák sereg magyar ezredeiből mintegy 16,000 fő gyalogság s mintegy 9000 lovas állott a magyar kormány rendelkezésére; a honvéd zászlóaljak szervezése ekkor már igen jól haladt, s a már fennálló 35 zászlóaljat az év végéig még további 25 követte a csatatérre.

Az egész magyar hadsereg, a használható nemzetiséggel és fölkelő csapatokkal, deczember közepén mintegy 100,000 főre tehető, közte 10,000 lovas és 250 löveg.

Tagozása és elhelyezése ez időpontban a következő volt:

1. *Felső-dunai* hadsereg, *Görgy Arthur* tábornok parancsnoksága alatt, 8 dandárba és több különítménybe tagozva; zömével Pozsonynál állott, különítményekkel az osztrák határig; ereje 30,000 fő. Részletesen e sereg fölállítását a következő volt:

Főhadiszállás Pozsony; itt állott a *Kosztolányi*, *Aulich* és *Báricz* dandár; ez utóbbi a jobbparti hídfőben; a jobb oldalon kikülönítve az *Ordódy* dandár a morva *Nádas-szoros* mögött; balra állottak: *Görgy Kornél* dandára *Köpesénynél*, *Szegedi* dandára *Gáthnál*, *Zichy* dandára *Pándorf- és Ujfalunál*, *Karger* dandára *Nezsidernél*. A legszélső balszárnyat *Sréter* *Sopronyban* álló különítménye képezte.

2. A *vágvölgyi* dandár *Beniczky* alatt 3000 fő, az északi szorosok védelmére.

3. A *felső-magyarországi* hadtest *Pulszky* Sándor alezredes alatt *Kassánál*; ereje 7000 fő.

4. Az *aradi* hadtest *Máriássy* János alezredes alatt, *Arad* körülzárolására; ereje 6000 fő.

5. A *bánási* hadtest *Kiss Ernő* ezredes alatt; ereje 12,000 fő.

6. A *bácskai* hadtest *Eszterházy* és *Vécsey* ezredek alatt; 1848. ereje 6000 fő.

7. Az *eszéki* hadosztály *Batthyány* és *Földváry* alezredek alatt; ereje 4000 fő.

8. A *muraközi* hadtest *Perczel* Mór tábornok alatt; ereje 6000 fő.

9. Az *erdélyi* hadtest *Czecz* alezredes alatt; ereje 10,000 fő.
Vége

10. Komárom, Pétervárad, Lipótvár és Munkács helyőrsége: 12,000 fő.

Az erők ez elosztása nem volt tervszerű, hanem a viszonyokból önként fejlődött azáltal, hogy a magyar kormány mindazon irányokban, melyekről veszély fenyegetett, megfelelő erejű seregrészeket előretolni igyekezett. Így történt, hogy lassankint minden osztrák csoporttal egy-egy magyar csoport állott szemben s a főerők is ugyanegy irányba jutottak.

Windischgrätz herczeg a magyar haderők ellenálló képességében, különösen a schwechati csata után, igen keveset bízott; ő úgy vélte, hogy az osztrák seregek és oszlopok előnyomulását mi sem képes föltartóztatni s erre alapította hadműveleti tervét is. Ez abból állott, hogy az összes osztrák seregek és oszlopok, azon helyekről, melyeket ép elfoglalnak, *központiasan Pest felé nyomuljanak elő*.

Ez előnyomulás közben, úgy remélte az osztrák fővezér, a magyar csapatok a szenvedett vereségek következtében szétbomlanak, s a mi még Pestig szoríttatik, itt könnyen meg lesz semmisíthető. Pest elfoglalásával kezeibe jut a forradalom központja is, minek folytán a további törekvés még csak az lesz, hogy a magyar haderő maradványai szétűzessenek, s új csapatok keletkezése meggátoltassék.

A magyar haderőnél sem azok összeségére, sem az egyes hadseregek és seregrészek számára előre megfontolt hadműveleti terv nem volt, ha csak nem a tiszta védelem, lépésről-lépésre végrehajtandó visszavonulással.

Erre mutat a felső-dunai hadtest magatartása, melynek parancsnoka, Görgey tábornok, előbb Győrnél, azután a Vértes hegységben szándékozott ellenállást gyakorolni. Komáromot, mint

1848. hadászati támpontot, sem Görgey, sem a honvédelmi bizottmány, mely befolyását a hadműveletek vezetésére is érvényesítette, figyelembe nem vették.

Az osztrák oszlopok előnyomulására határidőül *december 16-ika* volt kitűzve; a fősereg előnyomulását azonban Simunics támadásának meg kellett előzni. Ez meg is történt; Simunics megtámadta december 14-én a nádasi szorost s Ordódy dandárát visszaverte. Görgey erre Guyont küldte segítségére, ki Ordódyval

Nádas.

Nagyszombat. együtt december 16-án Nagyszombatnál új ellenállást kísérelt meg, de siker nélkül.

Az *osztrák fősereg* az első és a tartalék hadtesttel a Duna jobb, a második hadtesttel annak bal partján nyomult elő. Ez előnyomulás december 16-án a Pándorf melletti ütközetre vezetett, melyben a Zichy-dandár a Schwarzenberg-hadosztály által visszavetett. Schretter alezredes oszlopa a **Vulka-Pordány** mellett vívott ütközet után Sopront feladva Kaposvár felé, Karger dandára és Kmetty lovassága pedig a Hanság felé szorított.

Pándorf.

Vulka-Pordány.

Magyar-Óvár.
Mosony.

Erre az egész magyar sereg **Magyar-Óvárnál** és **Mosonynál** vívott kisebb harcok után Győrre vonult vissza, hová 19-én érkezett meg. Windischgrätz ekkor a második hadtestet is a Duna jobb partjára vonta át.

Görgey nem szándékozott Győrnél, melyet védelemre alkalmasnak nem talált, ellenállást gyakorolni; de Kossuth kívánatára s mivel az osztrák sereg nem támadott, mégis december 27-ikig maradt ez állásban, a mikor is — az osztrák sereget fejlődésre bírván — a pesti úton **Bábolna** felé visszavonult. Itt az osztrák Ottinger lovas dandára megtámadta Görgey elkésett utóvédét, minek folytán heves küzdelem fejlődött ki, mely a magyar hátvédnek közel 1000 emberébe került. December 28-án este a felső-dunai hadsereg a Vértes hegységbe ért, hol Felső-Gallánál állást kelle foglalnia, s Perczel csatlakozásra utasított hadtestét bevárnia. Bár Görgey ez állást ép oly kevésbé találta alkalmasnak, mint a győrit, egyelőre megállapodott.

Bábolna.

Perczel Mór ezalatt, miután Görgey seregéhez sem Pozsonynál, sem Győrnél nem csatlakozhatott, Kisbérnek tartott, december 29-én pedig Moorra ment. Miután az osztrák sereg a második és a tartalék hadtesttel Görgey visszavonulását követte, az első

hadtesttel pedig Kisbér, Moór és Martonvásár felé tartott, Perczelnek az osztrák első hadtesttel össze kelle ütköznie. 1848.

A *moóri csata*. Perczel tábornok Moórnál december 30-án Moór. 6300 fővel rendelkezett, közte 700 lovassal és 24 löveggel. Jellacsics ugyan e napon a Grammont elővéd dandárral reggel 5 órakor indult el Kisberről; nyomban követte a dandárt a Hartlieb hadosztály és Ottinger lovas dandára.

Midőn az osztrák csapatok, a Grammont dandárnak az erdőben elhelyezett tűzvonala által fődve fölfejlődtek, a támadás dél előtt 10 órakor megindult. A harez rövid ideig tartott s miután az Ottinger lovas dandár a magyar harezvonal közepét áttörte, Perczel kénytelen volt hátrálni, mely azonban, bár a veszteség csak 1500 fő volt, majd teljes föloslzásba ment át. Görgey föl akarta ugyan venni Perczel hadtestét, de látva a föloslzást, erről lemondott, s a honvédelmi bizottmány rendeletét követve Budapest felé vonult, hogy a főváros védelmére ütközetet kockáztasson.

De erre a dolog nem került. Az 1849 január 2-án Pesten tartott hadi tanácsban elhatároztatott, hogy a főváros — honnét az országgyűlés már január 1-én Debreczenbe vonult — feladassék; Windischgrätz seregével csak Perczel maradjon szemben, Görgey pedig 16,000 főnyi edzett csapatával Váczon és Nyitrán át a Simunics által ostromolt Lipótvár fölmentésére induljon.

Windischgrätz tehát Buda előtt ellenállásra nem talált, s a fővárost 1849 január 5-én megszállotta.

Az osztrák mellékoszlopok működése a következő volt:

Simunics altábornagy a nagyszombati ütközet után nem csatlakozott az osztrák főserег előnyomulásához, hanem a magyar kézben lévő Lipótvárat fogta ostrom alá.

Lipótvár.

Frischeisen alezredes oszlopa benyomult ugyan az országba, de a fölkelés visszatérésre bírta; a morvaországi hadparancsnok most Götz tábornok alatt egy nagyobb különítményt állított össze s azt újból betörésre utalta.

Schlick altábornagy hadteste, mely a Fiedler, Pergen és Deym dandárokból állott, a Dukla szoroson még december 6-án átkelt s Eperjes felé vonult előre. A vele szemben álló Pulszky Sándor alezredes Eperjést feladva, 7000 főnyi, nagyobbbrészt nemzetőrökből s kaszás fölkelőkből álló hadtestével, a Budamér mel-

Budamér.

1848. letti állásba vonult vissza. Schlick ez állást december 11-én támadta meg, s a magyar fölállítás balszárnyát átkarolva, Pulszky hadtestét csakhamar visszavonulásra bírta. Az üldözést **Bárcaza** mellett Dvorniczky lengyel legiója tartóztatta föl. A magyar hadtest 200 főt vesztett s Miskolcra vonult vissza, a hadtestnél volt népfölkelők azonban már a csata után szétoszlottak. Schlick délután 5 órakor bevonult Kassára s azt megszállotta. Schlick december 26-ig maradt Kassán s csak akkor indult tovább, hogy Windischgrätz főserégéhez csatlakozzék.

A magyar kormány ez idő alatt Mészáros Lázár tábornok hadügyminisztert rendelte ki Schlick visszavetésére, a hadtest létszámát egyidejűleg 15,000 főre emelvén, mely létszámban 1500 lovas és 28 löveg volt. Schlick előnyomulása közben december 28-án **Szikszónál** talált Mészáros hadtestére s részint jobb állás választása végett, részint mert Kassa mögött fölkelő csapatok jelentkeztek, Kassára visszavonult.

Kassa. Mészáros most **Kassa** ellen menetelt. Itt, a várostól délre, ment végbe 1849 január 4-én a második csata, mely azonban az elsónél nem volt szerencsésebb. Mészáros hadteste a lövegüzet ki nem állva s bal oldalában különben is Gablenz őrnagy oszlopa által megkerülve levén, szétfutott, 500 foglyot s 10 löveget hagyva az osztrákok kezei között. A hadtest maradványai Miskolcra menekültek.

Erdélyben Puchner altábornagy, bár majd 17,000 ember fölött rendelkezett, a Nagyvárad felé tervezett előnyomulással folyton késett, mignem Bem József tábornoknak a magyar hadtesthez való megérkezésével a kedvezményezés kezeiből kiragadtatott.

Bem december 16-án érkezett a hadtest főhadiszállására, Szilágy-Somlyóra. A 12,000 főre menő, 1200 lovassal és 24 löveggel rendelkező magyar hadtest jobb szárnya *Riczkó* ezredes alatt a csucsai szorosban, közepe *Czecz* alezredes alatt Zilahnál és Zsibónál, bal szárnya *Zsurmay* őrnagy alatt Nagy-Bányánál állott. Bem e három irányból központiasan Kolozsvár felé szándékozott előnyomulni. Ugyanekkor készült Puchner is a csucsai szoros megtámadására, még pedig olykép, hogy a szorost Wardener tábornok arcban támadja meg, míg Urbán ezredes annak jobb oldalába

nyomúljon. A támadást deczember 18-án Urbán kezdte meg, de 1848.
 a **Böhrvény** völgyben másnap vívott ütközetben Riczkó által vis- Böhrvény v.
 szavettetett. Ugyanígy járt Wardenner deczember 19-én a **Csucsza** Csucsza.
 ellon intézett főtámadással, mire Bánffy-Hunyadra vonult vissza ;
 a **Zsibónál** föllállított oláhok ugyane napon Czecz alezredes által Zsibó.
 teljesen szétverettek.

Bem támadása most már akadálytalanul végbemehetett, s a
 magyar hadtest, miután a császáriakat deczember 20-án **Szurdok** Szurdok.
 melletti állásukból is kiverte, deczember 26-án Kolozsvárott
 egyesült. A Wardenertől elvágott Urbán éjjel és kerülő úton
 menekült Bethlenre, hol a **Deésről** deczember 23-án visszavetett Deés.
 Jablonszkyval egyesült; utóvédét azonban a magyarok deczember
 26-án **Papfalvánál** elfogták. Papfalva.

Bem, miután Szamosújvár és Deés megszállása által hátát
 biztosította, Besztercze felé indult s a **Bethlennél** álló Jablonszkyt Bethlen.
 és Urbánt deczember 29-én megverve, előbbi Beszterczén, utób-
 bit Naszódon át Bukovinába szorította ki.

Erdély északi része tehát ismét a magyarok kezében volt.

Hadműveletek a kápolnai csatáig. Az *osztrák* sereg- 1849.
 nél nagyobb változások nem állottak be, s csupán azt kell föl-
 említenünk, hogy Windischgrätz serege a Ramberg hadosztálynak
 Komárom előtt való visszahagyásával s más kikülönítések, vala-
 mint a veszteségek következtében felére olvadt le, s a Bécsben
 Welden alatt álló tartalékseregből csak lassan pótoltatott.

A *magyar* sereg létszáma folyton növekedett s az új alaku-
 lások napról-napra hasznavehetőbbekké váltak. Bárha egységes
 fővezérlet még mindig hiányzott, s ennek helyét a honvédelmi
 bizottmány nem épen tökéletesen pótolta, a hadsereg mégis január
 első napjaiban hadtestekbe szerveztetett.

Ez új hadtestbeosztás a következő volt:

1. *Klapka*, a felső Tiszánál, ugyanaz, mely Mészáros alatt Schlick ellen működött.
2. *Perczel*, a közép Tiszánál, részben a felsődunai hadsereg-
 ből szervezve.
3. *Damjani's*, a szerb hadszínhelyről elvont részek.
4. *Hadik*, az ugyanott visszamaradó részek.
5. *Gál*, az Aradot körülzárva tartó csapatok.

1849.

6. *Bem*, az erdélyi hadtest.
7. *Görgey*, a volt felsődunai hadsereg.
8. *Majthényi*, Komárom helyőrsége.

Görgey hadteste a parancsnok által Váczon négy hadosztályra; Aulich, Kmety, Filler és Guyon, továbbá Simonyi különítményére osztatott; ereje 15 zászlóalj, 23 lovas század és 72 löveg, összesen 16,000 fő volt.

A magyarok részéről a január 2-án megtartott haditanács, mint említettük, Görgeynek Lipótvár elleni előnyomulását, Perczel hadtestének pedig a Tisza mögé vonulását állapította meg. Az osztrák fővezér, midőn Pestre bevonúlva látta, hogy célját el nem érte s hogy a magyar haderők koránt sincsenek megsemmisítve, kezdetben tervtelenül állott, midőn pedig a magyar sereg két részre oszlásáról értesült, Görgey üldözését határozta el.

Görgey hadteste január 6-án ért Vácra s miután hadtestét a jelzett módon újra szervezte, tovább menetelt Nyitra felé. Január 11-én Aulich alatt álló elővéde Verebéllyél, Guyon által vezetett utóvédje pedig Ipolyságnál (Gyerknél) egyszerre támadtatott meg. Előtte ugyanis Simunicis csapatai voltak, melyek Lipótvár ostromát fődözték, hátában pedig Csorics hadosztálya, melyet Windischgrätz a magyarok üldözésére küldött.

Görgey, miután küldetésének célját — hogy t. i. Windischgrätz figyelmét a Tisza vidékéről, hol az első, második és harmadik hadtestből egy új hadsereg alakítása volt folyamatban, elvonja, Simunicisot pedig Lipótvár ostromának fölhagyására bírja — már is elérte, a bányavárosokba vonult, hogy szükségleteit fődözze, hadtestét kiegészítse s annak szervezetét megszilárdítsa. Ezt annál könnyebben tehetette, mert bár minden oldalról osztrák csapatokkal volt körülvéve, ezek kevés tevékenységet fejtettek ki.

Csorics csak január 21-én támadta meg újra Görgey utóvédét Szélaknánál, 22-én pedig Selmecznél. Guyon hadosztálya mindkét esetben visszavetett ugyan, és e közben 6—700 főnyi veszteséget szenvedett, de ez nagyobb következményeket maga után nem vont. Görgey, miután Götz tábornok utána nyomuló oszlopát Aulich hadosztálya január 17-én Turcseknél visszaverte, hadtestét január 25-én Beszterczebányánál újból összegyűjtven, megindult a Szepességbe, hogy a hadügyminiszter rendeletéhez

Verebély.
Ipolyság.
(Gyerk.)

Szélakna.
Selmecz.

Turcsek.

képest a Schlickkel szemben álló Klapka hadtestéhez csatlakozzék. 1849.

Windischgrätz ez idő alatt, miután Schlick kérelmére 4000 főt ennek megerősítésére küldött, Szolnoknál álló elővéde pedig, Szolnok, az Ottinger lovas dandár, Perczel által január 22-én megveretett és Czeglédre, majd január 25-én itt újból vereséget szenvedvén, Czegléd. Albertira visszavetett, Csorics hadosztályát az üldözésről visszarendelte. Görgeyt tehát csak Götz dandára követte a Szepességbe.

Mielőtt még Schlick az erősítést megkapta, újból előnyomult; de Klapka az ellene január 22-én intézett támadást Tokajnál Tokaj, visszaverte, midőn pedig Schlick az erősítések megérkezével január 31-én második támadást intézni akart, Klapka ez elől ügyesen a Tisza mögé vonult. Schlick Klapkát a Tisza mögé annál kevésbé követhette, mert híreket kapott, hogy Görgey hátában áll, Kassa fődözésére pedig csak a Deym dandár maradt vissza.

Ennek Lőcsénél álló elővédébe ütközött Görgey, midőn Kassa felé tovább előnyomulni szándékozott. Az elővéd parancsnoka, Kiesewetter őrnagy, ugyanis a február 3-ikára következő éjjelen Görgey Iglón levő csapatai ellen rajtaütést hajtott végre, Igló, de nagy veszteséggel visszaveretett és főcsapatához, a Branyiszkó szorosba volt kénytelen menekülni.

Görgey a Branyiszkó szorosban állást foglalt Deym dandárt kikerülhetett volna ugyan, de akkor Götznek Schlick hadtestéhez való csatlakozását segíti elő; elhatározta tehát, hogy a Branyiszkó Branyiszkó, szorost megtámadja. Február 5-én kora reggel indult meg Guyon hadosztálya ez emlékezetes támadásra s délelőtt 9 órakor hajtotta azt halált megvető bátorsággal végre. A roham sikerült s Deym dandára, baloldalában is megkerülve levén, Eperjes felé visszavetett.

A következő napon Görgey Eperjesre ment, a Tisza mellől visszasiető Schlick pedig hadtestét a budaméri állásban vonta össze. A mérközés azonban elmaradt, mert Schlick arról értesült, hogy Klapka újra előnyomul s elővéde már Forrónál áll, sőt az osztrák utóvédet már Hidas-Németiről is visszanyomta; az osztrák vezér ennél fogva két tűz közé jutni nem akarván, Tornán és Rimaszombaton át Losonez felé vonult, hogy Windischgrätz seregéhez csatlakozzék.

Hidas-Németi.

1849. Görgey és Klapka hadtestei ennek folytán február 10-én akadálytalanul egyesültek. Hogy Schlick veszélyes helyzetéből oly könnyen kimenekült, annak oka egyrészt Görgey bizonytalansága, másrészt az újonnan kinevezett fővezér Dembinszky azon rendelkezése volt, hogy Klapka hadtestéből a Kazinczy és Máriássy hadosztályokat Miskolczra vonta, s így Klapka az egyetlen Desseffy hadosztályal Schlicket meg nem támadhatta. Dembinszky tett ugyan február 14-én kísérletet Schlick megtámadására s e végből Putnokig utána ment, de ez csak jelentéktelen utóvédharczra vezetett **Tornallyánál**.

Tornallya.

Kossuth sürgetésére Dembinszky döntő támadást tervezett az osztrák főserg ellen.

Ennek zöme még mindig Pestnél, Jellacsics hadteste Szolnoknál állott, hova Ottinger fölvétele s a Tiszavonal fődözése végett január végével előretolatott. Schlick még útban volt Losoncz felé. Dembinszky terve az volt, hogy a szerb hadszínhelyről útban levő Damjanich és Vécsey hadtestek, mint a magyar hadsereg bal szárnya, Szolnokkal szemben állást foglaljanak s Jellacsics hadteste ellen tüntető támadást intézve, Windischgrätz figyelmét ide vonják. Ezalatt Görgey és Klapka hadtestei, összesen 7 hadosztály, a Tarna vonalon összpontosítván, Gyöngyösön át Pest felé nyomuljanak elő.

E tervet azonban Schlick átlátta, s míg maga arczot ismét keletnek fordítva Eger felé lassan előnyomult, fölhívta a fővezért is, hogy Pestről Gyöngyös felé tartson. Jellacsics hadteste Szolnoknál meghagyatott, Windischgrätz pedig 15,000 fővel megindult Gyöngyös felé, hova február 25-én megérkezett. Schlick ugyane napon Pétervásárnál állott.

Február 26-án elhatároztatott, hogy Windischgrätz Kápolna felé a Tarna vonal ellen, Schlick pedig e vonal jobb oldalába Verpelétre, meneteljen.

A magyarok részéről Dembinszky a Tarna vonalat már 25-én megszállotta, minek folytán a következő napon a döntő ütközetnek be kelle következni.

Kápolna.

A kápolnai csata 1849 február 26-án és 27-én. Dembinszky, ki a bal szárny tüntető támadásának bekövetkezésére várt, február 26-án csatára még nem számított s bárha

Görgøy és Klapka hadtestén kívül még Répássy hadtestének (midön Dembinszki fővezérré nevezetett ki, Perczel leköszönt s hadtestét Répássy vette át) két hadosztálya is rendelkezésére állott, mi 9 hadosztályban 38,000 főt tett ki, az első napon csak 4 hadosztálylyal állott a Tarna vonalon és pedig: Dessewffy hadosztálya (Klapka) Verpelétnél, egy előretolt különítménnyel Siroknál; Pöltenberg hadosztálya (Görgøy) Debrónél; Máriássy hadosztálya (Klapka) Kápolnánál; Szekulics hadosztálya (Répássy) Kaálnál. Összesen tehát első vonalban 17,000 fő, majd 2 mért-földnyi kiterjedésben.

Második vonalban állottak: Schulez (az előtt Kazinczy a Klapka-hadtestből) Egernél és Baktánál; Aulich, Guyon és Kmety hadosztályai (Görgøy hadteste) Maklár, Mezökövesd és Ábrány mellett, Répássy második hadosztálya Hertelendy Poroszlónál és Tisza-Fürednél. Ez erőkből azonban még a csata második napján is csak Aulich, Guyon és Schulez csapatai vehettek a harcban részt, a második két hadosztály (Kmety és Hertelendy) már nem.

A csata első napja: február 26-án Windischgrätz két oszlopban indult meg; a bal oszlop Wrba altábornagy alatt, a Csorics hadosztály (Wys és Colloredo dandár) és a tartalékhadtestből a Schütte dandár, összesen 11,000 fő Gyöngyösről az egri műúton Kápolnának, a jobb oszlop Schwarzenberg altábornagy alatt (Dietrich gyalog és Bellegarde lovas dandár) Árokszállásról Kaálnak.

Délután 2 órakor ért Wys elővéd-dandára a Kápolnától nyugatra fekvő magaslatokra s lovasságának és tüzérségének oltalma alatt az út két oldalán fejlődött; Colloredo töle balra tartva csakhamar elérte az alsó-debrői erdőt, melyet Pöltenberg megszállás nélkül hagyott, s azt elfoglalta. Midön Pöltenberg ennek visszavételét megkísérelte az egész Colloredo dandár ide vonult, míg a közte és Wys közt támadott hézagot tüzérség és Schütte dandára töltötte be.

A harc ezután álló ágyútűz jellegét vette föl, mely az éj beálltáig tartott.

Schwarzenberg Szekulics előcsapatait követve, balra kitért s a Kompolt előtti erdőben foglalt állást, melyben Szekulics és Máriássy csapataival szintén álló tüzkarczot folytatott. Magyar

1849. részről a huszárok intéztek néhány merész rohamot, de siker nélkül. Schlick e napon csak az est beálltával ért Sirokra s Jdzikovszky csapatait Bakta felé visszanyomva, a Tarna hidat s Szent Máriát megszállva, Siroknál táborozott.

A vezérlés a csata e napján nem működött, mert Windischgrätz Gyöngyösön, Dembinszky pedig Görgeyvel Egerben volt; az utóbbiak a harc vége felé értek a csatatérre.

A csata második napja: Február 27-én magyar részről a Desseffy hadosztály Schlick föltartóztatására, Verpelét védelmére utasított; Pöltenberg Debrőnél Schlick és Windischgrätz egyesülését kellett hogy megakadályozza, Máriássy Kápolnánál, Szekulics Kaálnál állva hagyták. A második vonalbeli hadosztályok közül Guyon Kápolnához, Aulich Kaálhoz rendeltetett, Kmety pedig mint általános tartalék, Kerecsendre. Schulezknak Eger fődőzésére (?) Baktánál és Szoláthnál kellett maradnia.

Windischgrätz Kápolnát szándékozott megtámadni, de csak akkor, ha Schlick Verpelétnél megjelent. Ez reggel nyolcz óraker történt. A jobb szárnyon vezénylő Klapka, midőn Schlick Verpelétet 33 lövegből ágyúzni s nagy túlerővel megtámadni kezdé, első sorban Pöltenberg hadosztályát, majd Schulez hadosztályát is támogatásra rendelte; de Verpelét még e hadosztályok megérkezése előtt elesett s a Desseffy hadosztály a Debrőtől északkeletre fekvő magaslatra vonult vissza, hol az időközben beérkezett Pöltenberggel együtt új védőállást foglalt. Schlick üldöző lovasságát Pöltenberg huszárai s a 14. honvéd zászlóalj Verpelétre visszanyomták.

A középen Máriássy a Tarna jobb partján magát nem soká tarthatta s Kápolnára vonult, hol azután közte s Wys dandára közt elkeseredett helység-harcz fejlődött ki; bár e harcot maga Dembinszki vezette s Kápolnát a 47. honvédzászlóalj s egy Zanini zászlóaljjal egyszer vissza is foglalta, déltájban Kápolna mégis az osztrákok kezeibe került.

A bal szárny magát könnyen tarthatta.

A harcban déli 12 óraker beállott szünet egész délután $\frac{1}{2}$ -ig tartott, a mikor Schlick, a megérkezett Pergen és Fiedler dandárok támogatásával, a most már Görgey által vezényelt Desseffy és Pöltenberg hadosztályok állása ellen új támadást indított meg.

1849. Mielőtt azonban e támadás nagyobb sikert aratott volna, Dembinszky, miután Colloredo Tófalut és Debrőt elfoglalta, Kápolna pedig Wys kezében volt, délután 2¹/₂ órakor az általános visszavonulást elrendelte. Ez a középen és a bal szárnyon könnyen ment, a jobb szárnyon azonban Görgey azt csak Schulez közreműködése mellett s csak nehéz küzdelemmel bírta végrehajtani. Schulcz Egerre, Görgey Kerecsenden át Maklárra, a közép és bal szárny Füzes-Abonyra vonultak vissza. A visszavonulást Guyon s a később beérkező Kmetty fődözték.

A veszteség az osztrákoknál állítólag csak 352 fő, a magyaroknál 1200 fő volt.

Dembinszky azon véleményben, hogy az osztrákok békében hagyják, Mezőkövesd és Poroszló közt laktáborba szándékozott vonulni; midőn azonban Windischgrätz tovább is támadólag elő-
Mező-Kövesd. nyomult, a hadtestparancsnokok a február 28-án Mező-Kövesdnél
Eger-Farmos. és márczius 1-én Eger-Farmosnál vívott ütközetek után önhatalmulag a Tisza bal partjára keltek át, Dembinszky pedig a főbb parancsnokok ez irányban tett lépései következtében a főparancsnokság alól fölmentetett. Helyébe ideiglenesen Görgey, majd később Vetter Antal tábornok lépett.

Windischgrätz támadása — bár jelentésében azon reményének adott kifejezést, hogy rövid idő alatt Debreczenben lesz — a Tiszánál véget ért; hadserege ismét Pest fődözésére vonult vissza s a Tisza-vonal megfigyelésére szorítkozott.

Damjanics és Vécsey — Dembinszkytól ellenparancsot nem kapván — a támadást Jellacsics ellen márczius 5-én végrehajtották s a Szolnoknál álló Karger dandárt Czegléd felé visszanyomták.
Szolnok.

Windischgrätz erre seregét következőkép állította fel: Első hadtest Jellacsics, Kecskemét; második Wrbna, Nagy-Kőrös; harmadik Schlick, Czegléd. Ez állásból szándékozott Damjanics ellen előnyomulni; de miután az márczius 10-én ismét a Tisza balpartjára húzódott, a támadás elmaradt.

A magyar támadó hadjárat. A kápolnai csata katonai eredménye fölötté csekély volt, de annál nagyobb volt hatása a politikai helyzetre. Windischgrätz, kivívott győzelmét túlbecsülve, kérkedő győzelmi jelentést küldött Bécsbe, minek alapján a bécsi.

kormány a márczius 4-iki alkotmányt hirdette ki, mely *Magyarországot, mint tartományt az osztrák császárságba bekebelezi.* 1849. E lépéssel nemcsak a békés kiegyenlítés vált lehetetlenné, de szülő oka volt ez a szerencse fordultával bekövetkezett ápril 14-iki *függetlenségi nyilatkozatnak is.*

Az osztrák főszereg viszonyai a hadjárat megkezdése óta annyiban váltakoztak, a mennyiben a kikülnítések, betegségek stb. által megfogyott seregnél a tartalék hadtest megszűnt s helyébe Schlick hadteste lépett.

A létszámok márczius végével a következők:

I. Jellacsics, Hartlieb, Schulzig és Ottinger hadosztályok 15,000 fő.

II. Wrbnna, később Csorics; Csorics és Schwarzenberg hadosztályok 14,000 fő.

III. Schlick; Lobkovicz és Lichtenstein hadosztályok; 12,000 fő.

A főszereg egész ereje tehát 41,000 fő, és pedig: 41 gyalog zászlóalj, 61 lovas század és 222 löveg.

Kikülnítve volt:

Simunics hadosztálya Komárom előtt s *Ramberg* hadosztálya Hevesben, összesen 5000 fő.

Alakulóban volt még *Wohlgemuth* tartalékhadteste mintegy 10,000 fővel.

A magyar főszereg *Vetter* s később *Görgey* parancsnoksága alatt a következő részekből állott:

1. *Klapka; Dessewffy és Máriássy* (később *Kazinczy*) hadosztályok; *Mesterházy* lovas dandár; 12,000 fő.

2. *Aulich; Szekulics és Hertelendy* hadosztályok; 10,000 fő.

3. *Damjanics; Wysoki és Nagy Sándor* hadosztályok; 12,000 fő.

7. *Görgey* (később *Gáspár*), *Gáspár, Kmety és Pöltenberg* hadosztályok; *Simon* hadtest-tartalékja; *Beniczky* s más különítmények; 19,000 fő.

Az egész erő 53,000 fő, közte 63 lovas század és 184 löveg.

Mig *Windischgrätz Komáromnak* márczius 20-án megkezdett ostroma (*Simunics*) mellett egyelőre pusztán megfigyelésre és védekezésre szorítkozott, a magyar sereg fővezére, *Vetter*, táma-

1849. dásra készült; még pedig most a jobb szárnyat képező hetedik hadtest nyerte azon megbízást, hogy előbb Tokaj-Miskolcz, majd Pest felé tűntessen, míg az első és második hadtest a harmadikkal való egyesülés végett Szolnok és Czibakháza környékére vonult, hogy innét Nagy-Körös felé támadólag előnyomúljon.

Kassa.

A Görgey által vezetett hetedik hadtest Tiszafüredről márczius 8-án Rakamazra, majd a Tisza áthidalása után Tokajra, márczius 16-án pedig Miskolczra vonult; Beniczky által Kassát visszafoglaltatván, Rambergnek Hevesnél álló hadosztálya ellen fordult, ki azonban előle Hatvanig hátrált. Vetter ezalatt márczius 18-án csakugyan átkelt Czibakházánál a Tiszán; de e hadműveletet csakhamar föladva, visszatért, a Tisza hídjánál csak Asbóth egy különítményét hagyva. Vetter most a hadsereget Tiszafüredre vezette s míg Görgey a Tarna-vonalon állást foglalt, a Tiszán átkelt s Mezőkövesden át Gyöngyös irányában nyomult elő.

Márczius 30-án a hadsereg főparancsnokságát, Vetter megbetegedése folytán, *Görgey Arthur* tábornok vette át. A következő napon a hadsereg egyesülve Gyöngyösnél állott.

Losoncz.

Windischgrätz a magyarok e mozdulatával szemben tanács-talan volt. Leginkább nyugtalanította Görgey előnyomulása s e miatt — mivel Komárom fölmentésétől tartott — legelőször is Ramberg hadosztályát Vácra rendelte, hogy a komáromi utat elzárja; a második hadtest Hatvanra, a harmadik Jászberényre, az első Czeglédre vonult. Midőn pedig egy különítménye márczius 24-én Losoncznál Beniczky által szétveretett, Ramberg hadosztályának Balassa-Gyarmatra, a második hadtestnek Vácra, a harmadiknak Gödöllőre kelle vonulnia.

Hatvan.

Ekkor Windischgrätz, hogy a magyarok tervei felől tisztába jöjjön, Schlick által egy erőszakos kémszemlét rendeztetett Gyöngyös felé; ez ápril 2-án a Hatvan melletti ütközetet eredményezte, melyben a magyar hetedik hadtest Hatvant és a Zagyva-vonalat birtokába ejtette. Schlick visszavonult Gödöllőre s Windischgrätz most a második hadtestet Vácra és az első hadtestet Czeglédre szintén Gödöllőre rendelte.

Görgey a hatvani ütközet után csak a hetedik hadtestet hagyta a pesti fővonalon, a másik három hadtestet Klapka alatt Árokszálláson és Jászberényen át Tápió-Bicskére irányította, az

osztrák jobb oldal megkerülésére. Ápril 4-én a megkerülő sereg 1849. **Tápió-Bicskénél** megtámadta Jellacsics Gödöllő felé vonuló jobb **Tápió-Bicske.** oszlopát s azt a kifejlődött heves ütközet után Szecső felé visszavetette; ezután pedig a második és harmadik hadtest Szecsőn, Kókán és Dányon, az első hadtest Súlyön át Isaszegnek tartott, míg a hetedik hadtest Hatvanból Gödöllő felé irányított.

Windischgrätz a tápióbicskei ütközet után ápril 5-én Gödöllő és Isaszegnél a Rákos-vonalon foglalt állást, oly módon, hogy a harmadik hadtest (Schlick) Gödöllőnél, az első (Jellacsics) Isaszegnél állott. A második hadtestet, mivel Windischgrätz — a helyzetet föl nem ismerve — még mindig úgy vélekedett, hogy a magyar sereg zöme Vác és Komárom felé törekszik, a fővezér Vácra rendelte vissza.

E rendelkezések ápril 6-án a gödöllő-isaszegi csatára vezettek.

Az isaszegi csata 1849 ápril 6-án. Görgey ápril 5-én azon véleményben volt, hogy az osztrák bal szárny (Schlick) Aszódnál és Bagnál áll; ehhez képest Gáspárt, a hetedik hadtest parancsnokát, arra utasította, hogy a következő napon Bagot támadja meg. A főcsoportnál a harmadik hadtest (Danjanics) Szecsőről Kókán és a Királyerdőn, az első hadtest (Klapka) Súlyról Sápon át reggel öt órakor indultak Isaszegre; az első hadtest egy dandárt Péczelre kellett hogy küldjön. A második hadtest (Aulich) mint általános tartalék Dányra irányított.

A támadás alapeszméje tehát az, hogy míg a hetedik hadtest az osztrák bal szárnyat leköti, addig a sereg zöme — három hadtest — döntő támadást intézzen az osztrák jobb oldal ellen s ez által az egész osztrák sereget a fővárostól el, észak felé nyomja.

Az osztrák hadtestek ápril 6-án még mozgásban voltak; Schlick akkor vonult Aszód és Bagról Gödöllőre, Jellacsics Dányról Isaszegre; mindkét hadtest d. e. 11 órakor ért a megjelölt helyre s ép főzéshez készült, midőn hátvédek a magyar csapatok által megtámadtattak.

Gáspár ugyanis, miután a hadtest-tartalékot hátának biztosítása végett Hatvanban hátrahagyta, a hadtest zömével, élén Kmety, utána Pöltenberg, s végül a Kossuth őrnagy által vezetett

1849.
Gödöllő.

Gáspár-hadosztály, megindult Gödöllő felé. Az előnyomulás nagy óvatossággal történt; a Galga patak vonalán a hadtest megoszlott, de mivel az élre jutott Pöltenberg délelőtt 12¹/₂ órakor Bagnál Schlick utóvédére bukkant, a hadtestet Gáspár ismét összevonta s ágyúharcot kezdett. Ez alatt a hadtest fejlődött; Pöltenberg a műúton, tőle balra Kmety; mindkettő Kis-Bagtól nyugotra; Kossuth Kis-Bagnál második harcvezetési vonalban állott föl.

A Gödöllőn jelenlevő Windischgrätz Lobkovicz hadosztályát erre P.-Besnyőtől keletre az út mindkét oldalán fejlődötte, míg Lichtenstein hadosztálya Gödöllő előtt foglalt állást. Miután Gáspár tovább támadólag elő nem nyomult, a harc itt — néhány lovassági rohamot leszámítva — álló jelleget nyert.

Isaszeg.

Ez időtájban indult meg a harc Isaszegnél is.

Jellacsics hadtestének zöme ugyan már Isaszegnél állott, utóvéddandára, Rastics, azonban még a Királyerdőben volt s midőn a magyar csapatok közeledését észrevette, az erdő keleti szegélyén állást foglalt.

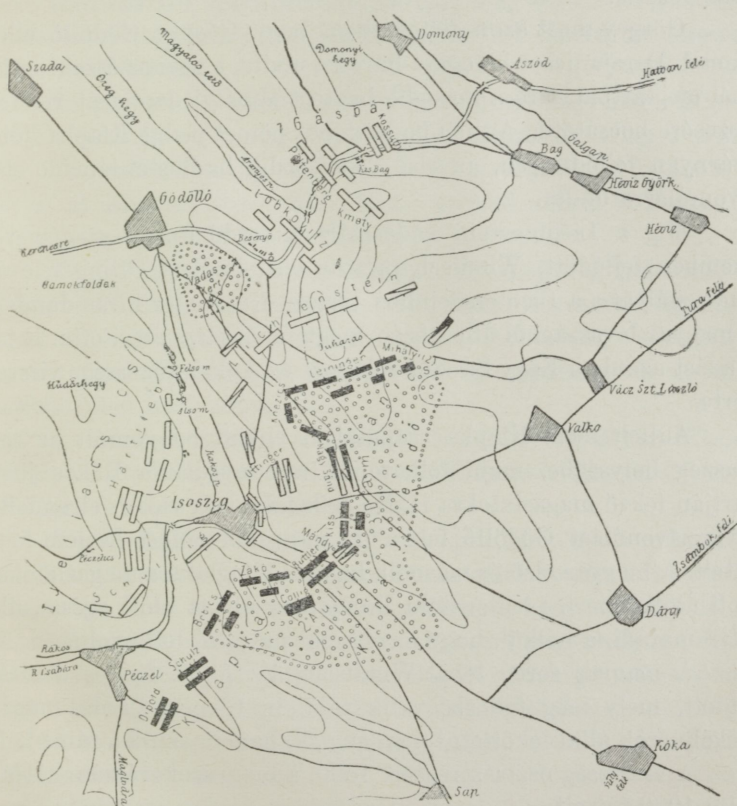
Damjanics Kóka felől, Klapka Süly felől körülbelül egy időben, d. u. 1¹/₂ órakor, értek a Királyerdő keleti, illetőleg déli szegélyéhez s az osztrák utóvéddandárt nagyobb nehézség nélkül az erdőn át Isaszeg felé visszanyomták.

Midőn azonban Klapka a Zákó dandárral a Királyerdő nyugoti szegélyén fejlődött, Jellacsics a Schulzig hadosztály két dandárával támadást intézett ellene, hogy Rasticsnak a Rákoson való átkelését fődözze. E támadást a Zákó dandár nem bírta ki, visszavetett s magával rántotta a mögötte álló Bobicsdandárt is.

Jellacsics azonban a nyert előnyt nem aknázhatta ki, mert időközben az erdőből Damjanics is kibontakozott; gyalogsága az erdő nyugoti és északi szegélyén, lovassága NagySándor alatt a közte és Klapka közti szabad téren fejlődött. Damjanics ép támadni készült az isaszegi alsó malom hídjá ellen, midőn Zákó dandára visszavetett; Damjanics ekkor a tartalékban álló Kiss Pál dandárt küldé Zákó támogatására; Jellacsics ennek következtében, továbbá mivel jobb oldalában Schulcz dandára, még tovább Péczel felé pedig Dipold dandára mutatkozott, a támadással fölhagyott s az egész hadtesttel a Rákos jobb partján emelkedő magaslatokra

vonult s itt foglalt állást. A Rákos völgyében csak Isaszeg helység és a malom maradt megszállva. 1849.

Görgey mindez ideig nem volt a csatatéren, mert Kókán időzött s csak d. u. 2 órákor az ágyútűz tette figyelmissé, hogy

Az isaszegi csata.

1849 ápril 6-án.

Isaszegnél a csata már folyamatban van. Ekkor parancsot küldött Dányra a második hadtestnek, hogy Isaszegre vonuljon s maga a harctérre sietett.

De Aulich már a hadsereg vezérkari főnöke által előbb

1849. Isaszegre irányítottatott s mire Görgey d. u. 4 órakor a Királyerdőhöz ért, a második hadtestet már ott találta. Erre már nagy szűkség is volt, mert Windischgrätz, miután Gáspár a támadással felhagyott, csak a Lobkovicz hadosztályt hagyta vele szemben, míg a Lichtenstein hadosztályt a Vadaskerten át Damjanics jobb oldalába vezette.

Görgey most azon föltevésben, hogy Gáspár Gödöllő ellen támad, Damjanicsot halogató harcra utalta, s neki az északi erdőszél megtarthatására a második hadtest Mihályi dandárát rendelkezésére bocsátotta, Aulich hadtestének zömét pedig Klapka jobb szárnyán fejlődtetvén, az első és második hadtestet támadó előnyomulásra utalta.

Míg a Lichtenstein hadosztály az erdő északi szegélyével szemben fejlődött, Windischgrätz az első hadtest Ottinger lovas hadosztályát s a Lichtensteinhoz tartozó Kisslinger lovas dandárt a magyar lovasságból álló közép megtámadására utasította. E támadást azonban Nagy Sándor rohamai és Aulich tüzérsége visszaverte.

Aulich most Klapka csapataival együtt benyomult az égő Isaszeg helységbe, majd fölhatoltak a honvédek a Rákos jobb partján fekvő magaslatokra is. De Jellacsics már ekkor elrendelte a visszavonulást Gödöllő felé s így nagy ellenállást ki nem fejthetett. A magyar első és második hadtest elfoglalta a magaslatokat s ott ütött táborn. Lichtenstein Damjanics állása előtt egész estig állva maradt, a nélkül, hogy a rohamot megkísérlette volna.

A magyar sereg tehát Windischgrätz fölött fényes diadalt aratott, mely még teljesebbé válik vala, ha Gáspár ezredes magát csekély erők által lekötteni nem engedi, hanem szintén támad.

A veszteség osztrák részen 1500, a magyarok részén körülbelül 1000 fő volt.

Windischgrätz még Aulich megérkezése előtt elhagyta a csatateret, azon meggyőződésben, hogy diadalt aratott s Gödöllőn ki is adatta a parancsot Jellacsicsnak a magyarok üldözésére (!); a dolog állása felől csak akkor nyert tudomást, midőn este 9 órakor Jellacsics hadtestével egyetemben Gödöllőre érkezett.

Az osztrák fővezér most a seregnek Pest felé való visszavonulását rendelte el; ugyanoda hivatott Váczról a második had-

test is, míg ennek helyét Vácznál Ramberg hadosztálya foglalta el. 1849. Midőn tehát a győzelmes magyar hadsereg ápril 7-én Gödöllőre ért, azt üresen találta; a visszavonuló osztrák sereget a hetedik hadtest egy hadosztálya Czinkotáig követte s azután Kerepesre vonult.

Komárom fölmentése. Görgey még ápril 7-én Gödöllőn elhatározta, hogy a legközelebbi hadműveletek Komárom fölmentésére irányuljanak.

Ezt oly módon szándékozott végrehajtani, hogy míg a 2. hadtest Kerepesnél, a 7. pedig Dunakeszinél az osztrák sereggel szemben állva marad, addig az 1. és 3. hadtest Váczon, Ipolyságon és Léván át Komáromba vonúl; Vácz bevétele után a 7. hadtest is elvonúl s csak a 2-ik marad Pest előtt.

Görgey ápril 10-én ért Vácz elé, hol Ramberg hadosztályát Vác. ideiglenesen Götz vezényelte. Ez csak későn vette észre, hogy nagy túlerő áll vele szemben s visszavonulását fődözendő, Vácz előtt a harcztól fölvette, melyben ő maga elesett, csapatai pedig tetemes veszteségeket szenvedtek.

A menetet ezután a kijelölt irányban folytatva, Görgey Ó-Bars és Zsemleér közt ápril 15-én mindhárom hadtesttel a Garam vonalhoz ért és azon hidakat veretett.

Windischgrätz Vácz elestéről csak ápril 12-én nyert tudomást; Aulichchal szemben eddig csupán kémszemlék rendezésére szorított, de most őt visszavetni szándékozott, hogy azután a II. és III. hadtesttel Esztergomon át a Duna bal partjára vonúljon s egyesülve a Vág vonalán időközben megalakult s Wohlgemuth altábornagy alá helyezett IV. hadtesttel, a magyar seregnek útját állja. Mielőtt azonban e műveletek végrehajtottak volna, Windischgrätz a parancsnokság alól ápril 14-én, tehát ép a debreczeni függetlenségi nyilatkozat napján, letétetett s helyébe Welden tábornagy neveztetett ki.

Welden ápril 17-én ért Esztergomba s Wohlgemuth hadtestét a magyar sereg föltartóztatására a lévai úton Nagy-Sarló felé előre toltá, a II-ik hadtestet pedig Esztergomba rendelte.

Wohlgemuth ápril 19-én ütközött össze a magyarokkal s a nagy-sarlói csatában, miután az ott álló és a Ramberg hadosz- Nagy-Sarló. tályhoz tartozó *Strasdil*-dandár egy órai heves küzdelem után ki-

1849. veretett, a többi csapatokat pedig Wolhgemuth a harcza későn rendelte, Klapka és Damjanics hadtestei által megveretvén, ápril 20-án a Nyitra, 21-én pedig Sellyénél a Vág mögé vonúlt.

Ugyane napon vonúlt be a magyar hadsereg az ostrom alól fölmentett **Komáromba**.

Görgey azonnal a hajóhid helyreállításához fogott, de mivel ez csak április 26-ára készült el, az osztrák fővezérlet időt nyert.

Ezt az Ausztriába való visszavonulás előkészítésére használta föl. Budán a vár megvédelmezésére Hentzi tábornok dandára hagyatott vissza, az I. hadtest kiegészítés végett Székes-Fehérváron át Horvátországba küldetett, a II. és III. hadtest pedig **Komáromnál** egyesítettet. Midőn tehát Görgey ápril 26-án serege egy részével a Duna jobb partjára átkelt, az osztrák sereget erős védőállásban találta, melyet megtámadott ugyan, de a császáriakkal szemben eredményt ki nem vívhatván, a harczt d. u. 1 órakor félbeszakította és a várba visszament. Welden ezután Pozsonyba vonúlt, hol Wohlge-muthal összeköttetésbe lépett.

Buda visszavétele. Míg az osztrák fővezér a sereg kiegészítésén és újjászervezésén működött, míg a bécsi diplomátia a katonai balsikerek folytán Oroszország segítségét szorgalmazta, Görgey — a Gáspár leköszönése után Pöltenberg parancsnoksága alá helyezett — 7-ik hadtestet Győr felé előre tolván, a sereg zömével ápril 28-án Budára indult, hogy a fővárost s a budai várat hatalmába ejtse. A megbetegedett Damjanics hadtestét Knezics, a hadügyminisztert helyettesítő Klapka hadtestét Nagy Sándor vette át.

Buda. Május 4-én **Buda** körül volt zárva; a Gellérthegy felől, a jobb szárnyon a 2. Aulich, a középet képező nyugoti arczvonalon a Svábhegyig az 1. Nagy Sándor, továbbá északra pedig a 3. Knezics hadtest állott; végre a legszélső bal szárnyat a Dunáig a 7. hadtestbeli Kmetty hadosztály képezte.

Buda várának parancsnoka, **Hentzi Arthur** tábornok a vár védelmére 4700 főnyi helyőrséggel rendelkezett, közte 100 lovas és 198 löveg, míg az ostromló sereg ereje 31,000 fő volt, közte 5100 lovas és 142 löveg.

Görgey még a vár lövetése előtt megadásra hívta fel Hentzi tábornokot, melyet azonban az kereken visszautasított. Erre a vár

lövés kezdését vette. E közben az ostrommunkálatok is megkezdettek, mire a vár parancsnoka *Pest ismételt bombázásával* felelt, ez által akarván a magyar sereget az ostrom abbanahagyására bírni. A Komáromból lehozott ostromlővegek a vár lövését május 16-án kezdték meg, még pedig oly jó eredménnyel, hogy Görgey már a reá következő éjjelre rohamot rendelt, a mi azonban még nagyon is korai volt és kudarczot vallott. Az ostrom és a vár lövésének tehát tovább folyt s Hentzi azt nagyszámú tüzérségével kitelhetőleg akadályozni igyekezett.

Vége május 21-én elérkezett a döntő roham ideje. A rohamot a Krisztinaváros felől az I. sz. körönd melletti nagy rés ellen az 1. hadtest volt végrehajtandó, míg a 2. hadtest a Ráczvároson át a Várkert, a 3. az északnyugoti IV. sz. sarokbástya ellen volt támadást intézendő. A roham sikerült. Reggel 4 órakor a magyar honvédek a bástyákon álltak, reggel 5 órakor már 9 zászlóalj volt a várban. Hentzi tábornok, midőn utolsó tartalékát a Szt. György-térre vezette, egy golyó által találva lerogyott. Reggel 7 órakor a vár a magyarok kezében volt. Alnoch császári ezredes a vár elvesztését a Lánchíd felrobbantásával akarta megbosszulni, de az akna csak őt magát ölte meg, a hídnak nem ártott.

A császáriak az ostrom alatt 700 főt veszítettek, 4000 fogságba kerültek; a magyarok vesztesége 370 halott és 670 sebesült volt.

A rohamnál különösen kitűntek Máriássy János ezredes, Driquet alezredes, Inkey és Burdina őrnagyok.

Hadí események a déli és keleti hadszínhelyen.

A *déli* hadszínhelyen Damjanics és Vécsey eltávozása után a 4. Hadik és 6. Gál hadtestek általában védő harczot folytattak.

Kis Ernő január 3-án *Pancsova* ellen végrehajtott sikertelen támadása után a magyar hadak általában a határoktól beljebb vonultak. Hadik megvette ugyan február 13-án az előnyomult szerbektől *Szőreg*et, Gál pedig visszaverte az osztrák-szerb csapatokat márczius 4-én *Szabadkáról*, majd megverte őket *Bajmoknál* is, de egészben véve a harcz védekező volt, mígnem a parancsnokságot márczius elején *Perczel Mór* tábornok vette át.

Ez visszavervén a szerbeket *Szőregnél*, *Szent-Iványnál*, *Zomborfalvánál* és *Zentánál*, előbb a Nugent által ostromlott Pétervárad fölmentését kísérlette meg; ennek sikertelensége után

1849. megtámadta a szerbek **Szent-Tamás** melletti főtáborát s a szerbe-
 Szt.-Tamás. ket, kik e csatában 2000 embernél többet vesztek, ápril 3-án
 szétverte. A titeli fensik megtámadása ugyan szintén nem sikerült,
 Ó-Becse. de bevette Perczel ápril 19-én **Ó-Becsét**.

E műveletek által az osztrák-szerb csapatok a déli hadszin-
 helyen védelemre voltak utalva s csak a titeli fensik maradt bir-
 tokukban.

Erdélyben Bem, miután Jablonszkit és Urbánt Bukovinába
 szoritotta, Marosvásárhelyre ment, hogy Puchner főerejének
 támadását fölfogja.

Szőkefalva. A Küküllő völgyben **Szőkefalvánál** találkozott a két erdélyi
 fővezér; a január 17-én vívott ütközetben Bem győzött s Puchner
 Medgyesen át Nagy-Szebenre hátrált. Bem január 21-én meg-
 N.-Szeben. Szelindek. támadta **Nagy-Szebent**, de siker nélkül; ekkor **Szelindekre**
 vonult s ez erődített állásában Puchner január 30-iki támadását
 visszautasította.

Miután a Bánságból segélyt várt, serege egy részét Kemény
 alatt Dévára küldé, maga pedig 2000 emberrel **Vizaknánál** foglalt
 Vizakna. állást; itt következett be Puchner második támadása február 4-én.
 Bár Puchner 12,000 emberrel támadt, Bem e támadást vissza-
 verte; de midőn maga ment támadásba át, maroknyi hada szét-
 veretett. Bem most Szász-Sebesre vonult, majd Szászvárosra s
 végre **Piskire**, hol Keménynyel újra egyesülvén s Déváról a Beke
 Piski. hadosztályát is magához vonván, február 9-én Puchner hada fölött
 fényes győzelmet nyert.

Puchner ugyanis a magyar hadat végleg megsemmisíteni
 akarván, február 9-én a Piskinél levő s a Sztrigy folyón átvezető
 hid ellen a Kalliány és Stutterheim dandárokkal, erős tüzérség
 támogatása mellett, támadást intézett. Az első támadás ugyan
 visszaveretett, sőt honvédeink a hídon át is hatoltak, de onnét
 csakhamar a Sztrigy mögé visszavetettek. A hid, melynek birto-
 kától — Bem kijelentése szerint — «Erdély sorsa függött», már
 veszendőben volt, midőn Czecz csapatai s maga az ősz bajnok,
 Bem apó is megjelentek, a hidat visszavették s a császáriakat
 visszanyomták. Az üldöző magyar had azonban délután 4 óra táj-
 ban még egyszer visszaveretett s a hidat is elvesztette, de Bem új
 állást foglalt, onnét még egyszer támadott s a császáriakat most

már döntően megverte. A császáriak közel 1000 főnyi veszteséget szenvedve, felbomlásban futottak Szászváros felé. A piskii csata után Bem Marosvásárhelyre ment, visszavetette Urbánt újból a Bukovinába, majd visszatérve, Puchnernek, ki Szebenben egy Oláhországból bevonult orosz hadosztály által fölváltatván, újra elnyomult, újabb támadása alkalmával **Medgyesnél** (Segesvárnál) márczius 2-án útját állotta. Az első napon Bem hada, most Czecezredes alatt, a császáriakat erős védő állásban fogadta; de a megérkezett Bem azonnal támadásba ment át és az osztrákokat 7 óráig tartó kemény harc után visszavetette. A második napon, márczius 3-án, azonban Puchner egész erejét egyesítvén, a magyarokat délután 2 órakor újból megtámadta. Bem szívósan védekezett, olyannyira, hogy majd maga is fogságba került, de végre a küzdelmet az est beálltával feladni volt kénytelen.

Medgyes.
(Segesvár.)

Ezután Bem Segesvárra vonult vissza s Puchner előtt 3000 főt hagyva, 9000 fővel Nagy-Szebenre menetelt; megverte márczius 11-én Skariatin 5000 főnyi orosz hadosztályát a **nagyszzebeni** csatában, elfoglalta Nagy-Szebent s az oroszokat a Vöröstorony-szoroson át Oláhországba visszaűzte. Midőn pedig Puchner Segesvárról visszatérve, Nagy-Szebenhez közeledett, Bem, ki még 5000 székelylyel is erősödött, az osztrák hadtestet a márczius 13-án **Feketehalom** mellett vívott ütközet és **Brassó** bevétele után, szintén Oláhországba szorította ki.

N.-Szeben.

Feketehalom.
Brassó.

Ezzel **Déva** és **Gyulafehérvár** kivételével egész Erdély a magyarok kezében volt. Bem mindkét várat ostrom al fogta és Déva május 27-én meg is hódolt.

Déva.
Gyulafehérvár.

Az osztrák hadtest május havában Orsovánál akart ismét az országba betörni, de Bem 12,000 emberrel elébe ment s úgy az osztrákokat, mint Theodorovics szerb hadtestét ismét török területre nyomta vissza. Ezután Bem ismét Erdélybe tért vissza.

Az osztrák-orosz szövetséges hadak támadó hadjárata. Az 1849. év május havában a helyzet sokkal kedvezőbb volt, mint 1848 december havában. A *magyar fegyverek diadalt arattak minden hadszínhelyen* s a támadó hadseregeket az ország határán át visszaűzték. Buda magyar kézben volt ismét s az országgyűlés Pestre költözött vissza.

De ép most, a siker tetőpontján, volt a magyar függetlenségi

1849. harc a legválságosabb helyzetben s a bukás annál rohamosabban következett be. Egyrészt az április 14-iki függetlenségi nyilatkozat okozta ezt, mert a forradalom ez által az eddigi törvényes útról letért, a vezetésben meghasonlás következett be, a kiegyezés lehetlenné vált. Másrészt pedig okozója volt a bukásnak az orosz beavatkozás, mely már küszöbön állott.

Bármily hősiiesen, bámulatos erővel és kitartással védekezett is Magyarország, két nagyhatalom együttes erejének ellen nem állhatott s a gyászos vég előrelátható volt.

A szövetséges osztrák-orosz haderő, mely Magyarország leverésére az 1849-ik év június havában mozgósított, közel 400,000 főre rúgott. És pedig :

Osztrák főszereg :

Fővezér: **Haynau Gyula** báró, tábornaszernagy.

- I. hadtest *Schlick* (Wallmoden, Lobkovicz, Lichtenstein hadoszt.).
- II. " *Csorics* (Collredo h. o. 4. ddr.).
- III. " *Schwarzenberg* (Schütte, Moltke hadosztályok).
- IV. " *Wohlgemuth* (Benedek, Herzinger, Budits hadoszt.).

Panyutin orosz önálló hadosztálya.

Összesen 83,000 fő, közte 78 lovas század és 336 löveg.

Osztrák mellékseregek :

Jellacsics déli hadserege	44,000
Temesvár helyőrsége	9,000
Clam Gallas Erdélybe szánt hadteste Oláhországban	11,000
Springinsfeld (előbb Urbán) bukovinai oszlopa	3,000
Nobili és Nugent tartalék hadtestei	16,000
Kisebb helyőrségek	10,000

Az osztrák erők összege 176,000, közte 150 lovas század és 605 löveg.

Orosz hadsereg :

Fővezér: **Paskievics Erivánszky Iván**, varsói herceg, tábornagy.

II. hadtest Kuprianoff	37,000
III. " Rüdiger	34,000
IV. " Cseodajeff	40,000

<i>Grabbe</i> különítménye	18,000	1849.
<i>Sacken</i> különítménye	10,000	
V. hadtest <i>Lüdersz</i>	30,000	
<i>Grotjenhelm</i>	11,000	
Dragonyos hadtest.....	14,000	

Az orosz erők összege 194,000 fő, közte 307 lovas század és 587 löveg.

A szövetségesek egész ereje 370,000 fő, közte 457 lovas század és 1192 löveg.

E rendkívüli nagyságú erők ellenében a magyarok a következő seregeket és seregrészeket állíthatták :

Magyar seregek :

A *Görgey Arthur* tábornok vezérlete alatt álló magyar fő-sereg az 1. *Nagy Sándor*, 2. *Asbóth*, 3. *Knezics*, 7. *Pöllenberg*, 8. *Klapka* hadtesteiből, a *Kmetty*, *Görgey Armin*, *Horváth* és *Beniczky* különítményekből állott s ereje 62,000 fő volt, közte 83 lovas század és 229 löveg.

Ezenkívül felsorolandók :

Wisoky felső-tiszai hadserege (9. <i>Wisoky</i> hadtest és <i>Kazinczy</i> hadosztály)	16,500
Vetter déli hadserege (4. <i>Tóth</i> , 5. <i>Vécsey</i> hadtest, Pétervárad őrsége)	37,000
Bem erdélyi hadserege (6. <i>Bem</i> hadtest, <i>Inczédy</i> és <i>Stein</i> különítménye)	27,000
<i>Guyon</i> tartalékhadteste	9,500

A magyarok egész ereje tehát 152,000 fő, közte 148 lovas század és 450 löveg.

A szövetséges kormányok megállapodtak, hogy az osztrák fő-sereg a Duna mindkét partján, az orosz fő-sereg pedig Duklán, Kassán és Miskolczon át, Pest ellen meneteljen ; az összeköttetést Felső-Magyarországon át *Grabbe* hadosztálya volt közvetítendő. Haynau törekvése e hadműveleteknél az volt, hogy az oroszokat mindenütt megelőzze s a magyar hadakat lehetőleg az oroszok közreműködése nélkül megsemmisítse. Erdély külön hadművelet tárgyát képezte, mely osztrák részről *Clam-Gallas*, orosz részről *Lüdersz* és *Grotjenhelm* feladata volt. *Jellacsics*nak szabad cselekvés engedtetett.

1849. Magyar részen Görgey az osztrák fősereget, Bem az Erdélybe benyomuló hadakat, az elkülönített részek megtámadása által igyekeztek leküzdeni; a többi seregrészek védő magatartásra szorítkoztak.

Buda bevétele után a magyar hadsereg visszatért Komáromba; Pöltenberg még mindig Győrnél állott, Kmetty önálló hadosztálya a Felső-Rábához küldetett.

Görgey, tudva azt, hogy az osztrák fősereg két hadtesttel (I. és III.) a Duna jobb, két hadtesttel pedig (II., IV. és Panyutin) annak bal partján áll, előbb a bal parton álló részeket szándékozott megverni s azután észak felé szorítani. E végből az 1., 2. és 3. hadtesttel a Vágnál támadó elötöréseket intézett, melyek június 9-én a szeredi, június 16-án a zsigárdi, 20-án a peredi ütközetre, június 21-én pedig a peredi csatára vezettek.

Szered.
Zsigárd.
Pered.

Pered.

A peredi csata 1849 június 21-én. Haynau, seregének jobb összpontosítása végett, a IV. hadtestet és Panyutin hadosztályát is a Duna jobb partjára szándékozott átvonni; ebbeli rendelkezéseit június 18-án kiadván, a IV. hadtest már mozgásban volt, midőn Görgey támadó előnyomulását megkezdte.

A magyar támadás oly módon hajtott végre, hogy a tüntető 1. hadtest Szerednél a Vágon, a zöm részéről a 2. Negyednél a Vágon, a 3. Pusztá-Aszódnál a Kis-Dunán kelt át s az osztrákokat észak felé kezdé szorítani. Az osztrák Pott dandár vissza is vettetett és a magyarok elfoglalták Peredet és Királyrévet; de Wohlgemuth, miután az orosz Panyutin hadosztályt magához vonta, támadásba ment át, míg Haynau a II. hadtesttel a negyedi és aszódi átkelő pontokat igyekezett hatalmába ejteni. E törekvését azonban Klapka a 8. hadtest részeivel meggátolta s a magyar hadsereg akadálytalanul vonúlhatott vissza; de a csata, mely egyébként alig 600 főnyi veszteségbe került, elveszett. Görgey a sereget a Vág bal partjára vonta vissza s maga Budára ment a hadügyminiszteri teendőket átvenni.

Ez idő alatt a hadműveletek szünetelvén, Haynau a IV. hadtestet és Panyutin hadosztályát a Duna jobb partjára minden nehézség nélkül átvonhatta. Június 26-án az osztrák I. és IV. hadtest Hainburg és Győr közt, a III. Marczaltő és Csorna közt a Rába vonalon állott.

Június 28-án indította meg Haynau a támadást a Rába vonal

ellen; az I. és IV. osztrák hadtest Győrt arczban megtámadva ^{1849.} Pöltenberg 7. hadteste, a III. hadtest az állás bal oldalának meg- Győr.
kerülése végett a Rábán Árpásnál átkelve Kmetty hadosztálya ellen fordult. Kmetty **Ihászinnál** vívott rövid ütközet után a fő- Inászi.
seregtől Pápa felé elnyomatott, minek megtörténte után Schwarzenberg a Győrnél álló 7-ik magyar hadtest bal oldalába jutott s az most Komárom felé visszavonulni volt kénytelen. Görgey előre rendelte ugyan még a 2. hadtestet is, de az csak Gönyőig jutott s itt a 7. hadtestet fölvette. A két magyar hadtest a Czonzó patak vonalán rövid időre megállapodott ugyan, de azután Komárom erődítményei mögé volt kénytelen vonulni.

Haynau most Komáromnak a jobb parton való körülzárását határozta el, hogy így a magyar sereget a Duna bal partján való kitérésre bírja, mely esetben az az előnyomulásban levő orosz fő-seregbe fog ütközni.

Ezt megakadályozandó, Görgey *július 2-án* serege nagyobb részével kitört s a **komáromi első csatában** heves küzdelem fejlődött ki, mely azonban eredményre nem vezetett (Görgey megsebesülése). Az osztrák sereg most az I. hadtesttel Ácsnál, a IV-ikkel Mocsánál, az orosz Panyutin hadosztálylyal P.-Csémnél, a III-ik hadtesttel Nagy-Igmándnál foglalt állást. A Csallóközben levő II. hadtesttel az összeköttetés a Lovadnál vert hidon át helyre-állíttatott. Komárom.

Kossuth Dembinszky tanácsára már a győri csata után elhatározta, hogy az osztrákok ellen Komáromnál Klapka parancsnoksága alatt csak mintegy 20,000 főt hagy vissza, a sereg többi részét Wisoky hadtestével s a Perczel tábornok alatt alakulásban levő más részekkel együtt egy nagy *tiszai hadsereggé* egyesíti s az oroszok ellen küldi. Görgey a vonatkozó parancsot már június 30-án megkapta, a végrehajtással azonban késett, a komáromi csata után pedig az elvonulást egyenesen megtagadta. Kossuth erre a fővezérlettől fölmentette s a hadsereg parancsnokává *Mészáros* tábornok, volt hadügyminisztert nevezte ki. Az ez ügyben lefolyt áldatlan viszály Görgeynek a parancsnokságban való megmaradásával végződött ugyan, de a forradalom e két — politikai és katonai — vezéralakja közt kitört egyenetlenség csak sietteté a bukást, mely a nemzetre várt.

1849.

Időközben a helyzet megváltozott; az oroszok előnyomulása folytán a tiszai sereggel való egyesülés nem volt már valószínű, minek folytán a kormány a felső-dunai seregnek a bács-bánsággal való egyesítését kívánta. Görgey hajlandó volt erre, de előbb még az osztrákokat az útból el kelle verni, hogy a menet déli irányban végrehajtható legyen.

Görgey e végből július 11-én Klapka vezérlete alatt (ő maga beteg volt) új kirohanást intéztetett, mely a komáromi második csatát idézte elő.

Komárom.

A komáromi második csata. 1849 július 11-én.

Haynau július 8-án nyert tudomást arról, hogy az orosz sereg Miskolcraól Pest felé elindult; nagy fontosságot tulajdonítván annak, hogy Pest osztrák és ne orosz csapatok által foglaltassék el, miután úgy is híre járt, hogy a magyar főszereg Váczon át visszavonulni készül, Haynau az osztrák III. hadtestet július 9-én és 10-én megindította Buda felé; miután továbbá a II. hadtest még a Csallóközben volt, így a július 11-én végrehajtandó támadásnál a magyarok ellen csak az I. és IV. hadtest és a Panyutin orosz hadosztály állott.

Klapka rendelkezései szerint a Janik és Rakovszky hadosztályok (8. hadtest) Aschermann alatt, mint legszélső jobb szárny az *Ácsi erdőt* keletről támadják meg; a 7. Pöltenberg hadtest a műúton nyomul elő s Pikéty lovas hadosztályával (32. lov. szd.) a *Herkályi erdőt* dél felől s azután Ács helységet támadja meg; a 3. Leiningen hadtest a Nagy-Igmánd felé vezető úton a Csémi pusztát támadja meg; az I. Nagy Sándor Moca ellen nyomul, Eszterházy hadosztálya Ó-Szőny ellen.

Az alapgondolat tehát az, hogy míg az osztrákok jobb szárnya (I. Schlick hadtest) ellen tüntetés folyik, addig a 8., 7. és 3. hadtest s egy lovas hadosztály azok bal szárnya és közepe (IV. Wohlgemuth hadtest) ellen döntő támadást intézzen s közepén a Csémi pusztánál, illetőleg Herkálnál áttörje.

A magyar csapatok előhatolását sűrű köd könnyítette meg.

Délelőtt 11 órakor kezdődött a harc, még pedig Aschermann hadtesténél, ki az osztrák előőrsöket az Ácsi erdőbe visszanyomta s az Eszterházy-hadosztálynál, Ó-Szőnyön túl, az alm s

1849. úton. Ugyanekkor ért Pikéty is Herkály elé, melyet Jablonovszky dandára védelmezett.

Déli 12 órakor a 7. hadtest a Herkályi erdő ellen, a 3. Pusztai Csém ellen fölvonult; ez utóbbit a 3. hadtest elővéde elfoglalta már, de a Herzinger hadosztály ellenében újból elvesztette; ekkor Klapka erős ágyútűz után új rohamot intézett s Csémet d. u. 2¹/₂ órakor visszafoglalta. Ugyanekkor elfoglalta Pöltenberg a Herkályi erdőt, Aschermann az Ácsi erdőt. Ekkor indult meg az osztrák I. hadtest támadása az erdők ellen, melyek *háromszor* jutottak egyik kézből a másikba; a negyedik rohamnál azonban a magyarok az erdőből végleg kivették s a homokhalmokon való rövid megállapodás után Aschermann és Pöltenberg d. u. 5 órakor hátrálni kényszerültek.

Pusztai-Csémnél a harc szünetelt, mert Klapka tábornok Pikéty és Nagy Sándor támadására várt; de Pikéty Herkály ellen nem boldogult, Nagy Sándor pedig a mocsai úton csak az ó-szőnyi szőlőig ment s itt Bechtold lovas hadosztálya ellenében megállapodott. De Haynau ekkor Pusztai-Csémet a Herzinger és Panyutin hadosztályokkal s a Bechtoldtól átrendelt Simbschen lovas dandárral megtámadtatta s ismét visszavette. Miután a magyar 3. hadtest még egy utolsó kísérlete is meghiusult, a visszavonulás délután 5 órakor itt is elrendeltetett.

Haynau előbb csak a Simbschen, majd a Lederer lovas dandárokat is üldözésre rendelte, de ezt Nagy Sándor lovassága meghiusította. Este 6 órakor a harc véget ért; a magyar sereg legnagyobb része az erődítmények mögé vonult.

A veszteség a szövetségeseknél 813, a magyaroknál 1500 fő volt.

Hadműveletek a komáromi csata után. A komáromi szerencsétlen kimenetelű csata után nem maradt többé más út, mint a Váczon át vezető. Klapka 20,000 fővel Komáromban maradt, Görgey 30,000 fővel július 14-én hajnalban elindult Vác felé, hogy a Tisza mögé vonuljon. Az osztrák seregből az I. és IV., később csak a II. hadtest maradt Komárom előtt, a többi Budára ment.

Az orosz főszereget ezalatt Bártfánál, Héthársnál és Somosnál vívott kisebb harcok után, Grabbe különítménye pedig Rózsashegy

Bártfa.
Héthárs.
Somos.
Rózsashegy.

és **T.-Szt.-Márton** elfoglalása után Magyarországon előnyomulá-^{1849.}
sukat folytatták. Az orosz fővezér Kassán és Miskolczon át Pest **T.-Szt.-Már-**
felé nyomult elő; Wisoki **Tokajnál** (junius 28-án) csak csekély **Tokaj.**
ellenállást fejthetett ki. Paskievics időközben a komáromi esemé-
nyekről értesülvén, az osztrák fővezérlettel megállapított hadműve-
leti terv szerint Hatvanból csak ereje kis részét küldte Pestre, a
főerővel pedig Komárom ellen szándékozott menni, hogy Görgey
seregének útját állja.

Midőn tehát ez július 15-én **Vác**hoz ért, itt már orosz csa- **Vác.**
patokat talált, melyeket kiűzve, a várost elfoglalta, azután pedig
visszavetette Rüdiger elővédét, a Sass hadosztályt is. Tudomást
nyervén arról, hogy előtte az orosz hadsereg zöme áll, Görgey útját
tovább nem folytatta s az oroszok támadására várt. De Paskievics
és Rüdiger a II. hadtest csatlakozására várva — nem támadtak;
s így Görgey időt nyert s július 17-én, rövid harc után, Loson-
czon és Rimaszombaton át húzódott el, hogy a Felső-Tiszához
jusson. Az oroszok, miután Perczel a Tisza felől előnyomult, sőt
az orosz hadat július 20-án **Turánál** már meg is támadta, Görgeyt **Tura.**
csak lanyhán üldözték.

Az orosz hadtestek czéltalan ide-oda menetelése megengedte
Görgeynek, hogy kisebb küzdelmek után július 29-én Tokajnál a
Tisza mögé vonúljon; Nagy Sándor Debreczenbe, a zöm tőle balra
Nyiregyházán, Nagy-Kállón és Vámos-Pércsen át Nagy-Várad felé
tartott. Nagy Sándort azonban az orosz IV. hadtest augusztus 2-án
Debreczennél elérte és hadtestét szétverte, mire augusztus 4-én **Debreczen.**
az egész magyar sereg Nagy-Váradra menetelt. Itt vette Görgey a
kormány rendeletét, hogy augusztus 10-ig Aradra vonúljon.

Ez idő alatt Haynau Pestnél mintegy 50,000 főt gyűjtött
össze, mely erővel a kormány új székhelye, Szeged, elfoglalására,
azután Temesvár fölmentésére szándékozott menni, remélve egy-
szersmind a csatlakozást Jellacsics déli hadseregével.

Ez azonban alig vált volna lehetségessé, mert a bán dolga idő-
közben rosszra fordult. Ő ugyanis, miután seregét újra szervezte,
június elején Dályánál a Duna bal partjára átkelve, körülzárolta **Pétevárad.**
Péteváradot, betört a Bácskába, bevette s fölégette **Újvidéket**; **Újvidék.**
midőn azonban Guyon hadtestét **Hegyes-nél** megtámadta, **Hegyes.**
július 14-én súlyos vereséget szenvedett s előbb a titeli fen-

1849.
Pétervárad.

sikra, majd Szalánkeménél a Duna jobb partjára menekült. Pétervárad ennek folytán az ostrom alól július 16-án fölmentetett.

Haynau három oszlopban indult a Tisza felé: Szolnok, Szeged és Szabadka irányában; de midőn megtudta, hogy a magyarok Szegednél erődített tábort építettek s ott Dembinszky alatt a felső-tiszai (Perczel) és déli (Vetter) seregek egyesültek, erejét egyesítette s e tábor megtámadását határozta el.

Szőreg.
Temesvár.

Dembinszky alatt valóban 38,000 fő volt e táborban, de a tábor oly helytelenül készült, hogy annak megvédelmezését Dembinszky, midőn Haynau augusztus 1-én támadásra készült, rögtön föladta s a Tisza bal partjára térve, a *szőregi töltés* mögött foglalt állást. Itt szándékozott mindaddig ellenállást gyakorolni, míg Görgey serege beérkezik. Midőn azonban Haynau csakugyan támadásra indult, Dembinszky ez állást is rossznak találva, Temesvár alá szándékozott vonulni. De már késő volt; Haynau augusztus 5-én délután 4 órakor megtámadta az állást s a kifejlődött *szőregi csatában* a töltést elfoglalta.

Dembinszky most Temesvár alá vonult, hol augusztus 9-én újra megtámadtatván, ágyúharcz fejlődött ki; ez volt a magyar hadsereg utolsó nagy csatája, melyben, bár a végső pillanatban a parancsnokságot Bem vette át, Haynau maradt győztes. A magyar sereg romjai Lugosra menekültek.

Predeal.
Tömös.
Brassó.
Sepsi-Szent-
György.

Segesvár.

Hogy Bem Erdélyből átjöhetett, annak oka az volt, hogy Erdély a magyarok részére már el volt veszve. Junius közepén vonultak be oda Lüdersz, Grotjenhelm orosz és Clam-Gallas osztrák hadtestei. Bem előbb Grotjenhelm ellen Beszterczénél és Szeretfalvánál állott, de midőn délen, hol Lüdersz a *predeali* (jun. 19.), *tömösi* (jun. 20.) és *brassói* (jun. 20.) ütközetek után Erdélyben már lábát megvetette, a segítség sürgősebb volt, Maros-Vásárhelyen át *Sepsi-Szt.-Györgyre* menetelt s megverte itt július 20-án Clam-Gallas osztrák hadtestét; majd az Ojtozon át Moldvába tört be, de július 28-án már ismét Maros-Vásárhelyre tért vissza. Lüdersz ezalatt Clam-Gallashoz közeledni óhajtván, *Segesvárra* ment; itt támadta meg őt Bem július 31-én alig 6000 emberrel. A támadás nem sikerült, Bem serege szétveretett. De már két nap múlva ismét 8000 emberrel indult meg Bem,

bevette augusztus 5-én Nagy-Szebent s az itt álló oroszokat a ^{1849.} N.-Szeben. Talmácsig szorította. De Lüdersz ezt Talmács. megtudva, gyors menetben N.-Szebenbe jött s már a következő napon Bem Nagy-Csúrnél álló hadát hátban támadta meg. Bem Nagy-Csúr. utolsó serege szétvereiett; romjai még egyszer harcolnak augusztus 12-én Szászszebesnél, de azután a küzdelemnek vége; Erdély Szászszebes. elveszett.

A temesvári szerencsétlen végű csata után Görgei serege volt még egyedül harczképes. De ennek parancsnoka már julius közepe óta *személyes érintkezésben* volt az oroszokkal s midőn augusztus 11-én Kossuth és a kormány leköszönt s a hatalmat, mint *dictator*, Görgey vette át: ez a Bem hadseregével való egyesülés eszméjét föladvá, seregével, mely 30,000 főt számított 144 löveggel, *augusztus 13-án* magát az oroszoknak *föltételek nélkül* kegyelemre megadta s fegyvereit az általa ide hívott Rüdiger hadteste előtt Világosnál nyílt mezőben lerakta.

Világos.

Klapka Komáromban még tartotta magát, sőt az ostromzárvonalat több kisebb ütközetben (jul. 29. Hetény és Bajcs, aug. 3. Almás, Mocsá, P.-Herkály) szétvervén, augusztus 5-én Győrt is visszafoglalta, de a világosi fegyverletétel után támadó működést többé ki nem fejthetett. De Komárom várát csak október 2-án s csak akkor adta át, midőn a helyőrségnek tisztességes, jövő sorukat biztosító föltételeket eszközölt ki.

Hetény.
Bajcs.
Almás.
Mocsá.
P.-Herkály.
Győr.
Komárom.

A magyar függetlenségi harc legfényesebb tanúsága annak, mint képes egy hazaszeretetből áthatott, szabadságszerető, függetlenségét féltő nép még a legmostohább viszonyok közt is hatalmas erő kifejtésre; az álló hadsereg töredékeiből, melyek újonnan alakított csapatokkal kiegészítettnek s támogattatnak, lassankint egy hadműveletekre kész hadsereg fejlődik, mely a régi Ausztria. kipróbált vezérek alatt álló, szervezett, fegyelmezett, harcedzett csapatait végre leküzdí s diadalmas csaták után az ország egész területét fölzsabadítja. Kétségtelen dolog, hogy a magyar fölkelés az oroszok beavatkozása nélkül csak nehezen lett volna elfojtható; lehet, hogy a Windischgrätznél erélyesebb Haynau talán több előnyt vív ki, bár ez kétséges, az azonban kétségtelen, hogy a magyar hadak az orosz invasio nélkül a küzdelmet legalább addig

1849. kitarthatják vala, míg Magyarország javára európai beavatkozás következik be.

A forradalom katonai leveretésének természetes következménye volt, hogy Magyarország megszűnt, önálló független állam ország lenni; szétdaraboltatott s darabjai mint koronatarományok illesztettek az osztrák császárságba. Így maradt ez 18 évig, mígnem 1867-ben a kiegyezés létrejött, mely Magyarországot a monarchiában Ausztria egyenrangú társává tette.